

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

В. о. завідувача кафедри _____ Людмила КЛЮЧКО

« ____ » _____ 2025 р.

**ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ
І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Виконала: студентка II курсу магістратури, групи ГТ-21
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
ОПП: «Географія, економіка та
краєзнавчо-туристична робота»
Зіменко Юлія Вікторівна

Науковий керівник:
д. геогр. н., професор **Сегіда Катерина Юріївна**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____ *Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ*

_____ *Секретар ЕК Олена ПЕДЬ*

« ____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	6
1.1. Зміст, особливості, переваги та недоліки застосування традиційних методів.....	6
1.2. Зміст, особливості, переваги та недоліки застосування інноваційних методів.....	13
1.3. Значення географічних занять для учнів з ООП.....	18
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ І ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	20
2.1 Особливості засвоєння географічного матеріалу учнями з ООП.....	20
2.2 Аналіз шкільних підручників з географії для учнів з інклюзивною формою навчання.....	24
2.3 Особливості оцінювання навчальних досягнень на уроках географії учнів в інклюзивному класі.....	27
2.4. Адаптоване використання традиційних методів навчання для учнів з ООП.....	30
2.5. Інтеграція освітніх технологій у навчальний процес. Роль інтерактивних методів навчання.....	34
РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	41
3.1. Впровадження інноваційних методів у викладанні географії дітям з особливими освітніми потребами в умовах пандемії та воєнного стану (на прикладі Хорошівського ліцею Харківського району).....	41
3.1.1. Стан освітнього процесу та труднощі в умовах пандемії та воєнного стану.....	41
3.1.2. Інноваційні методи, застосовані у викладанні географії та адаптація для учнів з ООП.....	47
3.2. Вплив комбінування методів на навчальну мотивацію та академічну успішність учнів з ООП.....	58
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання інклюзивної освіти в Україні нині має особливу актуальність у всіх сферах суспільного життя. Станом на 1 січня 2025 року в Україні в закладах загальної середньої освіти функціонує 33 397 інклюзивних класів, в яких навчається 47 610 учнів з особливими освітніми потребами [25]. Згідно з офіційними статистичними даними, за останні п'ять років розвиток інклюзивного навчання продемонстрував значну динаміку: кількість учнів, охоплених інклюзивними формами освіти, зросла більш ніж у шість разів, а кількість інклюзивних класів – у сім разів, що свідчить про значне зростання інклюзивної освіти в Україні за останній час. Впровадження інклюзивного освітнього середовища є дуже важливим та актуальним питанням для країни. Тому забезпечення інклюзивного навчального середовища для всіх є дуже важливим і актуальним питанням для країни. На сьогоднішній день інклюзивна освіта є не тільки одним з основних принципів розвитку освіти, а й загальною концепцією участі людини в житті суспільства. Одним із ключових завдань на сучасному етапі є забезпечення доступності та якості навчання для всіх категорій учнів, включно з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Запровадження інклюзивної освіти як пріоритетного напрямку державної освітньої політики вимагає від педагогів перегляду традиційних підходів до організації навчального процесу, адаптації змісту та методів викладання з урахуванням індивідуальних особливостей таких учнів.

Навчальний предмет «Географія» посідає особливе місце в шкільній програмі, адже саме географія сприяє формуванню просторового мислення, розвитку пізнавальної активності, формуванню екологічної культури та усвідомлення глобальних процесів, що відбуваються у світі [9]. Але в умовах інклюзивної освіти викладання географії супроводжується низкою труднощів, пов'язаних із необхідністю адаптації матеріалу, темпу подачі інформації, форм взаємодії та способів оцінювання. Це особливо актуально в контексті включення учнів із порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату,

порушеннями інтелекту та розладами аутистичного спектра в загальноосвітні класи. Традиційні форми та методи навчання, як-от лекція, пояснення, робота з картою, підручником і зошитами, залишаються затребуваними та ефективними, проте вони не завжди забезпечують достатній рівень залученості та розуміння матеріалу для учнів з ООП. Тому зростає потреба у впровадженні інноваційних педагогічних технологій – інтерактивних, візуалізованих, ігрових, проєктних, цифрових форм роботи, а також індивідуалізації та диференціації навчання. Це дасть змогу значно розширити спектр засобів навчання і зробити процес вивчення географії доступним, цікавим та ефективним для кожного учня. Водночас виникає необхідність наукового аналізу ефективності поєднання традиційних та інноваційних підходів в умовах інклюзивної освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практичним шляхом виявити ефективні форми та методи навчання географії, що забезпечують успішне включення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу в закладах середньої освіти.

Об'єкт дослідження – процес навчання географії в умовах інклюзивної освіти.

Предмет дослідження – форми та методи навчання географії, що застосовуються для учнів з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

- проаналізувати традиційні та інноваційні методи навчання географії, визначити їхні можливості, переваги та обмеження у роботі з учнями з ООП; обґрунтувати значення географічних занять для учнів з особливими освітніми потребами;
- дослідити особливості засвоєння географічного матеріалу та оцінювання учнів з ООП, проаналізувати шкільні підручники з географії для учнів з інклюзивною формою навчання, обґрунтувати адаптацію методів навчання та інтеграцію освітніх технологій до інклюзивного середовища;

- систематизувати практичний досвід викладання географії учням з ООП в умовах пандемії та війни у Хорошівському ліцеї Харківської області, проаналізувати досвід застосування інноваційних технологій та оцінити їх вплив на мотивацію й успішність учнів з ООП, встановити проблеми та окреслити шляхи підвищення ефективності викладання географії для учнів з ООП.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової та методичної літератури; узагальнення педагогічного досвіду; спостереження за навчальним процесом; анкетування та інтерв'ювання учнів; проведення педагогічного експерименту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати проведеного дослідження були мною апробовані під час участі в Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти» (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) [12, с 34]. На конференції були представлені тези на тему «Значення географічних занять для учнів з особливими освітніми потребами», під час доповіді розглядалися актуальні питання організації географічної освіти в інклюзивному середовищі та роль уроків географії у розвитку когнітивних і соціальних компетентностей учнів з особливими освітніми потребами. Застосування результатів досліджень підтвердило їх актуальність та практичну важливість для сучасної географічної освіти та інклюзивного навчання.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, що послідовно розкривають зміст і проблеми дослідження, висновків та списку літератури, що містить 62 позиції. Загальний обсяг роботи становить сто сторінок. Робота містить ілюстрації, таблиці, схеми та фотографії; окрім того, у роботі представлені додаткові матеріали та методичні розробки, зокрема додатки, що містять тестові завдання.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Зміст, особливості, переваги та недоліки застосування традиційних методів

Географія має свої специфічні завдання і вирізняється своєю особливістю як часткового, так і комплексного аналізу природних і суспільних явищ. Вона поєднує словесний матеріал з наочними посібниками, особливо картами, активно використовує різні джерела географічної інформації, такі як статистичні дані, довідники, карти, схеми, діаграми тощо. Усе це створює підґрунтя для розробки специфічної методики навчання географії, основним об'єктом якої є сам урок географії.

Географія стала самостійним предметом в Україні у XVIII ст. Засновником української методики викладання географії вважається К.Д. Ушинський, який творчо використав усі позитивні здобутки психології та педагогіки середини XIX ст., сформував ґрунтовні психолого-педагогічні концепції і на їх основі розробив теорію виховання і навчання. К.Д. Ушинський підходив до розуміння детермінованості виховання через соціально-економічні умови життя людини та відмінності в соціальному формуванні людської особистості. [28]

Традиційні педагогічні методи розглядаються як засіб надання учням знань, умінь, навичок, розвитку їх творчих здібностей та формування світогляду. Ці методи передбачають спільну діяльність вчителя та учнів і допомагають розвивати необхідні компетентності. З метою ефективного використання та подальшого вдосконалення методів навчання географії можна систематизувати ці методи в різні групи. Залежно від методу навчання класифікація методів використовується для їх розробки, відбору та оцінки їх ефективності, що підкреслює важливість їх наукового та практичного характеру. За характером пізнавальної діяльності учнів методи можна поділити

на такі групи: *пояснення та ілюстрації* (інформативні), *репродуктивні* (алгоритмічні), *частково-пошукові* (евристичні), *дослідницькі та проблемного викладу*.

Окремі елементи методу, його складові, називаються методичними прийомами. Наприклад, *метод роботи з картами* передбачає розвиток умінь читати, накладати і порівнювати карти. Іноді метод може використовуватися як прийом і навпаки. Наприклад, це метод, коли вчитель використовує розповідь для введення нового матеріалу, і прийом, коли вчитель пояснює план дій, а учні самостійно працюють над виконанням завдання.

Процес навчання можна розділити на такі етапи:

- 1) Надання учням фактичних даних, показників та звітів;
- 2) Пояснення причинно-наслідкових зв'язків ;
- 3) розкриття загальних понять або закономірностей.

На цих етапах використовуються різні навчальні посібники для забезпечення візуалізації.

Переваги такого підходу полягають у тому, що вчитель може чітко планувати хід уроку, обирати найбільш динамічні додаткові матеріали та послідовно викладати свої ідеї. Водночас його основним недоліком є обмежена можливість ініціювати самостійну пізнавальну діяльність. З дидактичної точки зору, ефективність навчального процесу значною мірою залежить від активізації мислення дітей, чого цей метод не може забезпечити, оскільки головну роль у навчанні відіграє викладач.

Тим не менш, інформативний підхід все ще широко використовується у викладанні географії. Основними умовами для його ефективного використання є:

Учням бракує базових географічних знань і навичок, на які вони можуть спиратися при вивченні нових тем;

навчальні матеріали не вимагають теоретичного аналізу, а скоріше спрямовані на розвиток емпіричних знань.

Прикладом використання інформаційного підходу є вивчення історії відкриття нафтових родовищ. Інформаційний підхід складається з лекцій та дискусій.

Лекція - один з найдавніших методів навчання. Вона полягає в тому, що вчитель передає знання учням за допомогою вербальної інформації, яка викликає в них інтерес, впливає на них і стимулює інтерес до навчання. Діяльність учнів під час лекції полягає в уважному слуханні та конспектуванні.

Існує дві основні форми лекцій. Формальні лекції, які характеризуються одностороннім спілкуванням між викладачем і учнями. Неформальні лекції, які передбачають двостороннє спілкування між викладачем і учнями.

Формальним лекціям надається перевага у викладанні географії, оскільки вони забезпечують зворотній зв'язок від вчителя до учнів. Вчителі, які підтримують використання лекцій у середніх школах, стверджують, що вони ефективні за таких умов:

- Викладання складного і важливого матеріалу, який важко засвоїти без професійної презентації з відповідною риторикою, інтонацією, мімікою і жестами;
- Підвищують здатність вчителів використовувати додаткові інструменти, такі як роздаткові матеріали, щоб мотивувати учнів;
- Підтримка дружньої атмосфери під час навчального процесу;
- Поєднання лекцій з іншими методами (аудіовізуальними, візуальними, малюванням) для підвищення їхньої ефективності.

Використання методу обговорення передбачає вербальну взаємодію, включаючи постановку запитань і надання розгорнутих відповідей, які неможливо знайти безпосередньо в підручниках. Це забезпечує активну участь, сприяє розвитку комунікативних навичок, а також здатності аналізувати та оцінювати проблеми. У географічній освіті метод дискусії підходить для досягнення таких цілей, як розвиток навичок критичного

мислення та вміння оперувати фактами й інформацією. Водночас, він вимагає значної кількості часу для висловлення учнями своїх ідей та активної участі в класі.

Дискусійний метод підходить для тем, які потребують постійного обміну інформацією та ідеями: від вчителя до учня, від учня до вчителя або між учнями. Такий підхід сприяє не лише передачі знань, а й розвитку комунікативних навичок, умінню аргументувати власну позицію, критично оцінювати інформацію. Репродуктивний підхід використовується для того, щоб навчити учнів використовувати набуті знання та навички в подібних навчальних ситуаціях. Він характеризується тим, що вчитель організовує діяльність учнів за допомогою завдань, для яких вони вже знають рішення. При репродуктивному підході географічні поняття розвиваються через поступове уточнення і роз'яснення. Наприклад, поняття «клімат» вивчається на початковому етапі в 6 класі, а більше інформації - у 8 класі, коли вивчається тема «Клімат України» - у повній науковій термінології. Для цього вчителі спочатку знайомлять учнів з універсальною схемою характеристик клімату у вигляді зразка проєкту. Пізніше, вивчаючи клімат різних материків та океанів, учні застосовують цю схему, виконуючи завдання самостійно. Використання зразкових проєктів спрямовує мислення учнів і зміцнює їхні практичні навички.

Частково-пошуковий метод у навчанні географії. Мета методу – наблизити учнів до творчої діяльності та спонукати їх до застосування набутих знань і вмінь у нових і незнайомих навчальних ситуаціях. Суть методу полягає у формулюванні вчителем головного завдання і поділі його на ряд допоміжних завдань або підзавдань, вирішення яких в кінцевому підсумку приведе учнів до мети.

Важливим є використання прикладів. У багатьох учнів існує стереотип, що корисні копалини видобувають переважно на рівнинних ділянках осадового походження, а в гірських - магматичного. Щоб уникнути цієї помилки, під час вивчення теми «Рельєф і корисні копалини» вчитель може

поставити проблемне запитання: «Чому на рівнинах Східної Європи залягають магматичні гірські породи?».

Потім розбити завдання на менші запитання:

- Які структури ви знаєте?
- Як називаються різні частини платформи?
- Чим вони відрізняються?
- Де товщина осадового чохла більша - на плиті чи на щиті?

Після обговорення середнього запитання вчитель повертається до першого запитання. Тепер учні можуть зробити висновок, що магматичні породи на рівнинах пов'язані з виходом кристалічного фундаменту на щиті.

Перевагами такого підходу є сприяння систематизації та поглибленню знань; підвищення пізнавальної активності учнів; розвитку вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Частково-пошуковий метод розвиває мислення в рамках набутих знань, але не передбачає їх розширення або розвитку знань з певної теми.

Дослідницький метод. Мета – наблизити навчальний процес до наукового мислення. Учитель ставить проблему, пояснює свої міркування та демонструє, як її можна вирішити. Цей метод знайомить учнів з логікою наукового дослідження, порядком роботи розуму та критеріями обґрунтування висновків. Під час використання, наприклад, вивчаючи теми, пов'язані з тріадою «природа-людина-суспільство», вчителі можуть розглянути екологічні проблеми, наприклад: Які наслідки має інтенсивне сільське господарство для людини? Як інтенсивне сільське господарство впливає на деградацію ґрунтів і як можна запобігти цьому процесу? Демонструючи діалектику між економічною діяльністю та природними процесами, вчителі можуть показати приклади наукового аналізу та розвивати в учнів уміння. Аналізувати взаємодію між природою та економікою, визначати екологічні проблеми, пропонувати шляхи вирішення проблем.

Класифікація методів навчання географії за джерелом знань:

- *Словесні (усні)* - розповідь, пояснення, лекція, бесіда.

- *Наочні (тематичні)* - підручники, географічні карти, кіно- та фотоматеріали, мультимедійні презентації, малюнки, таблиці, схеми, карти, топографічні моделі.
- *Практичні (прикладні)* - використання глобусів, моделей, зразків мінералів, використання комп'ютерних програм, навчальної діяльності на уроках географії процесів, експерименти та польові дослідження.

Порівняльний метод, який широко використовується в науковій географії, також успішно застосовується у шкільному курсі географії. За допомогою аналогій учні можуть виявити закономірності в розміщенні різних секторів економіки. Шкільна географія приділяє значну увагу соціальному виміру, зокрема складним виробничим характеристикам споживчих товарів, послуг та дозвілля.

Водночас існує розрив між теоретичними основами шкільної географії та практичними навичками учнів, хоча деякі підходи природничих дисциплін запозичуються. Незважаючи на п'ятирічний термін навчання, теоретичні знання та практичні навички учнів є обмеженими [28,с 57] .

Таблиця 1.1. Комбінація наочних і практичних методів за І.С.Матрусовим (складено автором за [28,с 57] .

МЕТОДИ	
наочні	практичні
Спостереження	Аналіз спостереження за об'єктами та явищами, екскурсії, досліди
Демонстрація компонентів підручника	Аналіз тексту, питань і завдань, ілюстрацій
Демонстрація картографічних матеріалів	Робота з планом, топографічними, загально географічними, тематичними і контурними картами, картосхемами, глобусом тощо
Демонстрація статистичних матеріалів	Аналіз і побудова статистичних таблиць, графіків, діаграм, виконання статистичних розрахунків
Демонстрація матеріальних моделей	Читання, співставлення, порівняння, аналіз та виготовлення моделей, схем, профілів

Таблиця 1.2. Переваги і недоліки (складено автором)

<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<p>Лекції, презентації, дискусії добре відомі вчителям і ґрунтуються на добре відпрацьованих методиках, які забезпечують послідовний і</p> <p>Передбачуваний процес викладання. Наприклад, використання лекцій для теми «Кліматичні пояси світу» дозволяє подати матеріал систематично відповідно до навчальної програми</p>	<p>Низька зацікавленість дітей. Монотонні та пасивні підходи можуть знизити навчальну мотивацію, що призводить до втоми та втрати інтересу. Наприклад, монотонні лекції без наочності можуть бути менш ефективними для візуально орієнтованих учнів .</p>
<p>Спрощене навчання Чітко визначені завдання та процедури полегшують організацію уроків та перевірку знань. Наприклад, контурні малюнки виконуються за єдиною схемою.</p>	<p>Гальмує розвиток творчого мислення учнів, оскільки вони дотримуються заздалегідь встановлених алгоритмів, а не шукають власних рішень. Сприяє формуванню шаблонних моделей мислення — учні звикають дотримуватися інструкцій, а не аналізувати та робити висновки.</p>
<p>Контроль з боку вчителя. Вчителі можуть швидко контролювати навчальний процес і регулювати темп уроку</p>	<p>Автономність учнів зменшується, оскільки основна ініціатива належить вчителю. Учні звикають до зовнішнього контролю, не розвиваючи здатності до самооцінки та саморегуляції.</p>
<p>Мінімізоване споживання ресурсів Традиційні методи зазвичай не потребують значних фінансових чи технологічних інвестицій. Наприклад, замість мультимедійних дошок використовуються друковані підручники та фліпчарти.</p>	<p>Через відсутність інтерактивних та мультимедійних елементів навчання, зацікавленість знижується. У порівнянні з сучасними освітніми тенденціями, навчальна програма може здаватися застарілою. Діти не мають можливості розвивати навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями, які є необхідними в сучасному світі.</p>
<p>Ефективна передача базових знань і навичок. Багато теоретичних знань можна швидко викласти і закріпити на прикладах з реального життя.</p>	<p>Учні в першу чергу запам'ятовують факти, не розуміючи їх причинно-наслідкових зв'язків. Недостатній акцент на розвитку практичних навичок та застосуванні знань у реальних ситуаціях. Недостатній розвиток аналітичних та критичних здібностей. Відсутність можливостей брати участь у творчих або дослідницьких заходах.</p>

Традиційні методи викладання географії мають як сильні, так і слабкі сторони. Такі методи, як лекції, пояснення або вивчення підручників, дають змогу систематично передавати ґрунтовні теоретичні знання, забезпечуючи

при цьому контроль вчителя над навчальним процесом. Їхні переваги полягають у чіткій структурі, передбачуваній послідовності та впорядкованості навчального процесу. Ці підходи вимагають мінімальних матеріальних ресурсів і полегшують організацію навчання навіть за обмежених технологічних умов. Завдяки добре відпрацьованим методикам викладання педагогіки можуть ефективно формувати в учнів базові географічні знання та навички.

1.2. Зміст, особливості, переваги та недоліки застосування інноваційних методів

У свідомості українських вчителів поступово сформувалася думка, що інтерактивні методи навчання створюють необхідні умови для формування життєвих і навчальних навичок учнів, а також для виховання активних громадян з відповідною системою цінностей. Тому дуже важливо визначити поняття та суть цього комплексу методів, а також їх відмінності від інших методів. Варто зазначити, що термін «інтерактивна освіта» є відносно новим: його ввів німецький дослідник Ганс Фріц у 1975 році. Лінгвістичне трактування цього слова вказує на те, що терміни «інтерактивність» та «інтерактивний» запозичені з англійської мови. «Irie» – між, посередині, взаємодія, «asi» – працювати, отже, Irieasi – взаємодія. [34]. Отже, *інноваційні методи навчання* – це сучасні підходи до організації навчального процесу, спрямовані на заохочення учнів до активної участі в набутті знань, розвитку критичного мислення, творчості та самостійності. Вони базуються на використанні новітніх освітніх технологій, інтерактивних методів роботи, цифрових ресурсів та практичних вправ. Ці методи передбачають перехід від традиційної моделі «вчитель як джерело знань» до партнерства між вчителями та учнями. Інноваційні методи ґрунтуються на постійній активній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Це означає співпрацю і взаємонавчання в колективних або групових формах, де і вчитель, і учень є рівноправними

учасниками навчального процесу. При цьому вчитель виступає в ролі організатора і лідера групи. Інтерактивний підхід передбачає створення навчальних ситуацій, наближених до реального життя, і спільне вирішення завдань. [14,с 130].

До основних інноваційних методів у навчанні географії можна віднести такі: *Метод проєктів* - форма організації навчальної діяльності, за якої учні самостійно або в групах планують, виконують і презентують проєкти з конкретних географічних питань. Цей метод можна використовувати для розвитку творчих здібностей, навичок самостійних досліджень, критичного мислення та інформаційної культури.

Приклад проєктного методу:

Тема: «Вплив зміни клімату на природні регіони України».

Учні в групах досліджують обрані природні зони, аналізують кліматичні дані та створюють карти, діаграми та рекомендації щодо адаптації. Результати представляють у вигляді мультимедійної презентації або плакату.

Метод кейсів - це техніка вирішення проблем, що базується на аналізі реальних або наближених до реальних географічних ситуацій та пошуку найкращого рішення. Допомагає розвивати вміння критично аналізувати інформацію, аргументувати свою позицію та приймати обґрунтовані рішення.

Приклад методу кейсів:

Ситуація: кілька населених пунктів у басейні річки Тиса були затоплені.

Учні отримують опис повені, карту та статистичні дані про кількість опадів та її наслідки. Завдання - проаналізувати причини повені, оцінити збитки та запропонувати заходи для запобігання виникненню подібних ситуацій у майбутньому.

Робота проводиться в групах, після презентуються перед усім класом.

Інтерактивні методи навчання - система прийомів, за якої всі учасники активно взаємодіють в освітньому процесі, спрямованому на співтворчість знань. Такий підхід сприяє підвищенню рівня засвоєння знань та розвитку навичок комунікації і співпраці.

Приклад інтерактивного уроку:

Метод «Мікрофон».

Тема: «Причини та наслідки землетрусів».

Учитель дає учням «уявний мікрофон», і кожен учень швидко і чітко називає одну причину або наслідок землетрусу. Такий формат активізує всіх учасників, розвиває стислість і логічність висловлювань та сприяє обміну знаннями між дітьми .

Комп'ютерний метод навчання - використання цифрових ресурсів, спеціалізованих програм та інформаційних технологій у процесі вивчення географії для підвищення наочності, доступу до актуальної інформації та формування в учнів навичок роботи з інформаційними технологіями. [61].

Приклад комп'ютерних методів навчання:

Тема «Вулканологія та поширення вулканів на Землі».

Учні використовують онлайн-карту Google Планета Земля, щоб знайти діючі та згаслі вулкани, переглядають 3D-моделі кратерів, вивчають супутникові знімки та інтерактивні анімації вивержень. Потім вони створюють власні цифрові карти, включаючи короткий опис вулкану та його активності.

Метод рольових ігор – це інтерактивна методика, яка дозволяє учням моделювати ролі географічних об'єктів, процесів і явищ та краще зрозуміти їхні характеристики, взаємозв'язки та вплив. Цей підхід допомагає розвивати просторове мислення та емпатичне розуміння географічних процесів.

Приклад техніки рольової гри:

Тема: «Міжнародні переговори щодо захисту лісів Амазонії».

Учні отримують ролі представників різних сторін, включаючи бразильський уряд, екологічні групи, місцеве населення, компанії та науковців. Кожна група готує аргументи на захист своєї позиції, обговорює проблему вирубки лісів під час «переговорів» і спільно шукає компроміс. Такий підхід розвиває навички дискусії, співпраці та розуміння різних точок зору.

Метод аналізу конкретних ситуацій - це метод вирішення проблем, який аналізує реальні або подібні географічні ситуації та досліджує найкращі

рішення. Він допомагає розвивати вміння критично аналізувати інформацію, аргументувати свою позицію та приймати обґрунтовані рішення.

Приклад методу аналізу конкретних ситуацій:

Учням пропонується розглянути випадок посухи в степовому регіоні України. Проаналізувати кліматичні дані, вплив посухи на сільське господарство та населення, а також розробити пропозиції щодо оптимізації водокористування та захисту природних ресурсів. Обговорити та узагальнити результати в групах.

Однак кожен метод навчання має як переваги, так і недоліки, що необхідно брати до уваги. [6].

Інноваційні методи навчання географії сприяють посиленню когнітивної діяльності учнів, розвитку навичок критичного мислення та вміння використовувати інформацію та картографічні ресурси. Застосування таких технологій, як інтерактивні технології, цифрові карти, віртуальні екскурсії, проектна діяльність та проблемне навчання, робить уроки більш цікавими та актуальними для реального життя. Такі підходи заохочують учнів самостійно шукати знання, розвивати дослідницькі навички, сприяють розвитку просторового мислення та екологічної свідомості [46].

Однак інноваційні методи мають і свої недоліки. Для їх ефективного використання необхідна належна технічна підтримка, високий рівень цифрової грамотності вчителів та значний час на підготовку навчальних матеріалів. Крім того, оскільки не всі учні однаково добре справляються з індивідуальною або груповою роботою, процес набуття знань може стати складним. Тому надзвичайно важливо поєднувати інноваційні підходи з традиційними методами навчання, забезпечуючи оптимальний баланс між креативністю, практичністю та доступністю в освітньому процесі.

Збалансоване використання традиційних і інноваційних методів навчання географії є запорукою ефективності освітнього процесу, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами. Це сприяє підвищенню мотивації, розвитку ключових компетентностей та формуванню цілісного світогляду [57].

Таблиця 1.3 Переваги та недоліки інноваційних методів навчання географії (складено автором за [6])

Переваги	Недоліки
<p>1.Інтерактивні методи, такі як віртуальні екскурсії та географічні ігри, підвищують зацікавленість учнів і сприяють глибшому засвоєнню матеріалу.</p> <p>2.Симуляції допомагають реалістично моделювати геополітичні ситуації та забезпечують краще розуміння глобальних подій.</p> <p>3.Інтерактивні карти та ГІС надають актуальні географічні дані та швидко реагують на зміни.</p> <p>4. Онлайн-технології підтримують навчання в ситуаціях, коли доступ до шкіл обмежений, наприклад, під час воєнного стану.</p> <p>5.Інтерактивні завдання розвивають критичне мислення, аналізуючи географічні проблеми та роблячи висновки.</p> <p>6.Вони також допомагають учням справлятися з емоційними викликами у складних ситуаціях.</p> <p>7.Групові проекти та онлайн-дискусії сприяють комунікації та співпраці на відстані.</p> <p>8.Інтерактивність дозволяє гнучко адаптувати підходи до навчання до ситуацій воєнного часу.</p> <p>9.Це створює позитивний освітній досвід, що є важливим у стресових ситуаціях.</p> <p>10.Використання різноманітних мультимедійних ресурсів покращує розуміння теми.</p> <p>11.Інтерактивні методи заохочують розвиток самостійного навчання та самоорганізації.</p> <p>12.Це сприяє соціальній адаптації учнів та інтеграції в колективи, навіть у нестабільних ситуаціях.</p>	<p>1.Обмежений доступ до інформації - деякі географічні дані можуть бути недоступними або небезпечними для використання</p> <p>2. Організаційна складність - обмежені ресурси та ризики для безпеки ускладнюють впровадження інтерактивного навчання.</p> <p>3.Психологічний тиск - стрес і дискомфорт можуть знизити ефективність матеріалу.</p> <p>4. Технологічні виклики - інтернет та технологічні бар'єри обмежують онлайн-формати.</p> <p>5. Потенціал упередженості - інформація та карти можуть бути спотворені або використані для пропаганди.</p> <p>6. Потреба в постійному оновленні - матеріали мають бути адаптовані до поточних умов.</p> <p>7. Важливість критичного мислення - учнів слід навчити розрізняти факти та упереджену інформацію.</p> <p>8. Комунікаційні бар'єри - обмін інформацією між вчителями та учнями ускладнений.</p> <p>9. Чутливість дискусії - обговорення конфлікту може викликати емоційні реакції.</p>

1.3. Значення географічних занять для учнів з особливими освітніми потребами

У серпні 2011 року Кабінет Міністрів України постановою № 872 затвердив Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [37]. Документ визначає основні умови, необхідні для реалізації якісної інклюзивної освіти, серед яких використання індивідуальних, диференційованих та особистісно-орієнтованих методів навчання для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу забезпечення дітям з порушеннями опорно-рухового апарату та зору безперешкодного доступу до приміщень і території закладу забезпечення учнів необхідними навчальними матеріалами та індивідуальними технічними засобами для ефективного навчання [27].

В умовах тотальної війни система освіти в Україні зіткнулася з новими та особливо складними викликами, особливо в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Харківська область, яка знаходиться в зоні активних бойових дій, зазнала значних зрушень в освітньому процесі, включаючи руйнування навчальних закладів, регулярні авіаудари, вимушену евакуацію населення, широке розповсюдження дистанційного навчання. За таких умов шкільна географічна освіта набуває особливого значення.

Вивчення географії під час війни має не лише пізнавальну функцію, а й сприяє психологічній підтримці та соціалізації дітей з особливими потребами. Науковці О. Топузов та О. Надтока підкреслюють, що географія є одним із провідних предметів, який гарантує розвиток особистості учня, оскільки її викладання ґрунтується на добре організованій взаємодії між учителем та учнями [19].

Географія особливо важлива для учнів з особливими освітніми потребами: Вона сприяє не лише вивченню предметів, а й розвитку життєво важливих навичок. Ці навички включають просторову орієнтацію, розуміння природного та соціального середовища, а також оволодіння стратегіями

виживання в мінливому світі, що є особливо важливим у звичайному праві. За належної педагогічної підтримки географія допомагає дітям зрозуміти навколишню дійсність, усвідомити свою роль у ній та здійснити особисте самовизначення.

До основних позитивних ефектів вивчення географії дітьми з особливими освітніми потребами можна віднести:

- розвиток просторового мислення та навичок орієнтування в просторі;
- формування життєвих компетентностей;
- поглиблення знань про природне та соціальне середовище;
- надання психологічної та емоційної підтримки;
- сприяння процесам соціалізації та інтеграції.

Таким чином, географічна освіта має не лише освітньо-педагогічне, а й адаптивно-педагогічне значення. В умовах воєнного стану особливо важливо продовжувати реалізовувати комплексні навчальні програми з географії, забезпечувати вчителів навчальними матеріалами, технічними засобами та можливостями професійного розвитку, а учнів - необхідною психологічною підтримкою [18].

Педагогічний досвід Хорошівського ліцею підтверджує ефективність інтегрованого підходу до реалізації комплексного навчання на уроках географії. Цей підхід ґрунтується на індивідуалізації навчання, використанні візуальних та інтерактивних технологій, безперервному психолого-педагогічному супроводі, тісній взаємодії міждисциплінарних фахівців. В умовах сучасних викликів, зокрема війни та її впливу на психологічний стан дітей, географія стала важливим інструментом підтримки, адаптації та соціалізації особистості.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ І ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1 Особливості засвоєння географічного матеріалу учнями з ООП

Дитина – це унікальна особистість, і цілком природно, що кожна дитина відрізняється від інших. Інтеграція не означає, що є кращі чи гірші, а означає, що всі мають рівні права і різні можливості. Цей процес передбачає інтеграцію дітей з інвалідністю або іншими порушеннями в суспільство. Тобто, якщо дитина має труднощі у розвитку, вона має право на освіту та соціальне виховання, але її можливості не такі, як у інших дітей, які не мають труднощів у розумовому, психічному чи фізичному розвитку [2]. Сучасні українські та зарубіжні вчені О. Таранченко В. Бондар, Л. Будяк, Л. Дубейко, А., Колупаєва, Д. Ендрюс ,Д. Джонсон, у своїх дослідженнях виділяють, що діти з особливими освітніми потребами - це учні, які потребують додаткових ресурсів, і що їхні освітні потреби виходять за межі певних стандартів.

Класифікація дітей з особливими освітніми потребами включає розподіл учнів відповідно до характеру та ступеня порушень розвитку, що впливають на процес навчання, спілкування та соціальну адаптацію. Такий розподіл дозволяє організувати навчання відповідно до індивідуальних здібностей та потреб кожної дитини. (Додаток А) [13].

Основні групи включають:

Когнітивні порушення. Це довічне порушення розвитку, таким дітям однаково складно вивчати більшість предметів. Через труднощі з абстрактним мисленням вони можуть не сприймати складні географічні поняття, такі як кліматичні зони, рельєфні структури або явища глобальної циркуляції повітря. Для кращого засвоєння матеріалу важливо використовувати конкретні приклади, наочні посібники, схеми, карти, глобуси та моделі природних об'єктів. Учням з когнітивними порушеннями допомагає покрокове подання

інформації, використання коротких і зрозумілих інструкцій та закріплення знань за рахунок практичних завдань і ігрових елементів. [17 с. 77-86].

Синдром Дауна. Це вроджена генетична аномалія, спричинена додатковою копією хромосоми 21 (трисомія 21). Ці учні вчаться повільніше, потребують багато повторень і повинні спиратися на практичні завдання та наочні посібники. Діти з синдромом Дауна мають конкретне, візуально-фігуративне мислення, через що абстрактні географічні поняття (наприклад, «атмосферний тиск», «висотна зона», «географічна широта») можуть бути для них важкими для розуміння. Ефективним є використання візуальних матеріалів – карт, глобусів, моделей, малюнків, відеофрагментів, макетів природних об'єктів. [17 с. 87-91].

Розлади аутистичного спектру. Це група нейророзвивальних розладів, що характеризуються труднощами в соціальній взаємодії, порушеннями комунікації та наявністю повторюваних або стереотипних моделей поведінки. Розлад аутистичного спектру охоплює різні ступені прояву – від легкого до важкого, – що означає, що потреби та здібності кожної дитини з аутизмом є унікальними. Діти з аутизмом часто інтерпретують інформацію буквально, їм важко зрозуміти абстрактні поняття, узагальнення або метафори, які часто зустрічаються в географії (наприклад, «серце континенту» або «повітряні потоки»). Через особливу природу сенсорного сприйняття, діти такого типу можуть надмірно реагувати на яскраві кольори, шум або зміни в темпі роботи; тому слід уникати сенсорного перевантаження. Водночас багато учнів з розладами аутистичного спектру демонструють підвищену спостережливість, точність і здатність запам'ятовувати дрібні деталі, що виявляється дуже ефективним під час обробки картографічних даних або класифікації природних об'єктів. [17 с. 99-111].

Розлади мовлення. Такі учні можуть мати проблеми з вимовою, граматиною, словниковим запасом або зв'язністю мовлення, що ускладнює розуміння пояснень і висловлення власних думок. Через свої мовні труднощі діти можуть мати проблеми з розумінням усних пояснень вчителя, особливо

якщо вони містять складні терміни або абстрактні поняття. Тому навчання має передбачати використання візуальних матеріалів, діаграм, карт, моделей, малюнків та презентацій. Використання жестів, піктограм та коротких, чітких інструкцій значно спрощує розуміння матеріалу. [17 с. 123-132].

Діти з порушеннями слуху. Це зумовлено обмеженою здатністю розуміти усну мову та слухову інформацію. Такі учні можуть не розуміти окремих частин пояснень вчителя або не повністю усвідомлювати термінологію та інструкції, що негативно впливає на засвоєння ними навчального матеріалу. Для успішного вивчення географії необхідно застосовувати наочні посібники, такі як діаграми, презентації, карти, глобуси, відео з субтитрами та жести. Дуже важливо надавати наочні підказки та чіткі інструкції, а також кілька разів повторювати ключові терміни та пояснення. [17 с. 139-151].

Діти з порушеннями зору. Учні не можуть повною мірою використовувати карти, малюнки або візуальні зображення. Учні мають труднощі з уявленням відстані, напрямку та розташування об'єктів на карті або глобусі. Формування просторових понять («північ», «захід», «сусідні країни») вимагає спеціальної систематичної роботи. Обмежене або відсутнє візуальне сприйняття. [17 с. 155-170]. Таким учням для успішного вивчення географії необхідно застосовувати Тактильні засоби навчання такі рельєфні карти, глобуси, моделі (наприклад, гір, річкових систем, форм рельєфу, пластилінові або тривимірні макети. Таблиці та схеми з рельєфними лініями, позначками. Звукові та аудіовізуальні засоби.

Діти з порушеннями фізичного розвитку. Освоєння географічної інформації має свої особливості у дітей з фізичними вадами, оскільки фізичні обмеження можуть впливати не тільки на рухову активність, а й на засвоєння, обробку та відтворення навчального матеріалу. Такі учні часто мають хорошу пам'ять, але потребують адаптації умов навчання, методів та темпу. Учнім важко або неможливо виконувати деякі практичні дії (наприклад, працювати з настінними картами, підходити до карти). Виникають труднощі при

використанні звичайних візуальних засобів (глобус, атласи, макети). У роботі з таким дітьми вчителю необхідно створювати робоче місце відповідно до фізичних можливостей учня. Застосовувати електронні ресурси замість настінних карт, якщо це полегшує роботу дитини. Регулювати навчальне навантаження та включати короткі паузи для відпочинку.

Діти з емоційними та поведінковими розладами. Сприйняття географічної інформації дітьми з емоційними та поведінковими розладами пов'язане з низкою психолого-педагогічних особливостей. Такі учні можуть бути інтелектуально нормальними, але мають емоційну нестабільність, імпульсивність, труднощі в спілкуванні, зниження уваги та мотивації, що безпосередньо впливає на сприйняття, розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу. Тому вчителю на уроці необхідно створювати емоційно безпечне середовище, хвалити навіть за невеликі досягнення, давати завдання коротко, чітко і покроково.

Отже, учні з особливими потребами повільніше засвоюють географічні теми і потребують більше повторень та візуальних допоміжних засобів. Вчитель може зробити їхнє навчання ефективнішим, поєднуючи візуальні, слухові, тактильні та практичні канали. Важливо забезпечити індивідуальний підхід відповідно до типу порушення та адаптувати навчальні матеріали, спрощуючи тексти, використовуючи слухові, тактильні та електронні засоби. Успішне засвоєння навчального матеріалу залежить від емоційної атмосфери уроку, підтримки вчителя та позитивного схвалення досягнень дитини. Практичні заняття, карти, моделі, робота з природними об'єктами та віртуальні екскурсії допомагають сформувати уявлення про космос і закони природи. Співпраця з асистентом вчителя, психологом і батьками забезпечує всебічну підтримку навчального процесу.

2.2 Аналіз шкільних підручників з географії для учнів з інклюзивною формою навчання

Підручник є одним з основних засобів навчання географії та формування просторових і географічних уявлень учнів. Ефективність його використання значною мірою залежить від рівня розвитку умінь учнів аналізувати текст підручника та використовувати його позатекстові компоненти (ілюстрації, схеми, карти, таблиці). Завдання, представлені в підручнику, повинні бути диференційовані за рівнем складності, а зміст навчального матеріалу повинен відображати систематичність географічних знань і сприяти реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Водночас під час вивчення підручника учні повинні брати активну участь у навчальному процесі, самостійно засвоюючи, аналізуючи та узагальнюючи інформацію.

Шкільний підручник з географії, призначений для учнів з інклюзивною формою навчання, повинен задовольняти не тільки загальні дидактичні вимоги, а й враховувати психофізіологічні, когнітивні та мотиваційні особливості дітей з особливими освітніми потребами (ООП). У цьому аспекті важливими є такі складові:

1. Адаптований зміст і обсяг

Підручник повинен забезпечувати структуровану подачу матеріалу, від простого до складного, з урахуванням можливостей учнів з особливими освітніми потребами. Наприклад, підручник для осіб з особливими освітніми потребами, написаний Л. К. Одінченко «Географія. 8 клас» (вид. «Либідь», 2020) спеціально орієнтований на таких учнів. [29].

2. Мультимодальність і зрозумілість

Для учнів з інвалідністю надзвичайно важливою є можливість сприймати географічну інформацію через різні канали: зір, слух, дотик, моделювання. Підручник повинен містити контрастні ілюстрації, карти з чіткими підписами, таблиці, схеми та завдання, що стимулюють практичну діяльність. Наприклад, підручник «Географія. Україна у світі: природа,

населення (8 клас) (Топузов О. М. та ін., Київ: Оріон, 2016) [44] має блокову структуру, ілюстрації та завдання різного рівня складності, які можна адаптувати для дітей з ООП. Така структура дозволяє розділити вивчення матеріалу на етапи: ознайомлення, розуміння, застосування.

3. Практичні завдання, рівні складності та варіанти вибору

Для учнів з особливими освітніми потребами важливо мати можливість працювати у своєму темпі та виконувати завдання відповідного рівня складності. Підручники адаптованого типу, наприклад «Географія для осіб з особливими освітніми потребами. 8 клас» (Бойко В. М. та ін., 2021) [4] відповідають цій вимозі : вони рекомендовані для навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Завдання в цих підручниках розділені на блоки і містять допоміжні питання, зокрема пояснення, які допомагають учням зорієнтуватися в тому, як виконувати вправу.

Рис. 2.1. Приклад підручників з географії для учнів з ООП, які є у електронному варіанті [29] , [44].

4. Інтерактивні та цифрові компоненти

Сучасні підручники стають дедалі інтерактивнішими: вони містять QR-коди для відео, посилання на аудіо, електронні матеріали, віртуальні карти або моделі. Це особливо важливо для інклюзивного навчання, оскільки забезпечує додаткові канали сприйняття інформації та можливість персоналізувати навчання.

5. Структурування тем і блоків, доступність навігації

Підручник повинен бути розділений на логічні блоки з чіткими заголовками, містити вступ до теми, основний пояснювальний матеріал, практичні вправи та висновки. Така структура дозволяє учням з порушеннями навчання легше орієнтуватися в тексті, не відчуваючи перевантаження інформацією. Це було відмічено в методологічних дослідженнях щодо використання підручників з географії: одним з ключових моментів є диференційована структура.

Нижче перелік декількох підручників з географії, які можуть бути застосовані в інклюзивному середовищі або мають спеціальні версії для учнів з ООП:

1) Географія (8 клас) для осіб з особливими освітніми потребами. Частина 2 — Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б. (2021). Рекомендовано Міносвіти України [4].

2) Географія (8 клас) для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) — Одинченко Л. К. (2020). Видання «Либідь» [29].

3) Географія. Україна у світі: природа, населення (8 клас) — Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А. (2016). Видання «Оріон» [44].

4) Географія (8 клас) з поглибленим вивченням — Масляк П. О., Даценко Л. М., Капіруліна С. Л., Курач Т. М., Бродовська О. Г. (2022). Видання «Ранок» [22].

5) Географія. 8 клас — Безуглий В. В., Лисичарова Г. О., Костащук І. І., Дарчук К. В. (2025). Видання «Генеза» [3].

Слід зазначити, що не всі підручники були створені спеціально для інклюзивної освіти, але деякі з них мають адаптовані версії або передбачають диференціацію. Вчитель і методист повинні звертати увагу на те, щоб підручник мав позначку «для осіб з особливими освітніми потребами» або «адаптований» і містив матеріали для різних рівнів учнів.

2.3 Особливості оцінювання навчальних досягнень на уроках географії учнів в інклюзивному класі.

Одним з основних аспектів інклюзивної освіти є повне залучення дітей з особливими освітніми потребами до шкільного та позашкільного життя. Для цього необхідно адаптувати освітнє середовище: диференціювати процес навчання, розробляти індивідуальні плани, підбирати відповідні навчальні засоби та поєднувати традиційні та інноваційні методи.

Під час уроків географії учителю важливо брати до уваги різні темпи навчання, рівень розвитку просторового мислення, пам'яті, уваги та індивідуальні освітні можливості кожного учня. Тому система оцінювання має бути гнучкою та багаторівневою [24].

Важливим компонентом є індивідуальна оцінка навчальних досягнень, яка відображає реальні результати, динаміку розвитку учнів з особливими освітніми потребами та ефективність педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі (Додаток Б). У таблиці 2.1 наведено загальні методи, які вчителі можуть використовувати для оцінювання навчальних досягнень учнів в інклюзивному класі.

Так, згідно з методичними рекомендаціями 2024 року щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, педагог має право коригувати процес оцінювання, змінювати терміни виконання завдань, їх складність та враховувати динаміку когнітивного розвитку учнів (зокрема дітей з інтелектуальними труднощами) відповідно до цілей, визначених в їх індивідуальному навчальному плані (ІНП) [42].

Таблиця 2.1. Методи оцінювання для дітей з ООП

(складено автором за [42])

Методи оцінювання	Приклад
Опитування	Конкретні питання для перевірки знань
Спостереження	Педагог або асистент фіксує прояви активності, самостійності, участі в роботі групи, вміння використовувати знання на практиці. Наприклад, під час практичної роботи «Визначення сторін світу» оцінюється не тільки правильність виконання, а й старання та співпраця в парі.
Використання комп'ютера	Замість усних запитань можна використовувати, візуальні тести, ігри або інтерактивні ресурси (LearningApps, Wordwall, Google Earth). Це особливо ефективно для дітей із мовними труднощами або тривогою.
Портфоліо. (Накопичувальне оцінювання)	Учні збирають свої результати: карти, міні-проекти, малюнки, фотографії, що демонструють розуміння географічних явищ. Така форма надає можливість відстежувати поступовий розвиток компетентностей та стимулює до самооцінки.
Позитивна мотивація	Усі результати подаються в позитивній формі: навіть часткові успіхи підкреслюються, що сприяє розвитку впевненості та інтересу до предмета.

2.4. Адаптоване використання традиційних методів навчання для учнів з ООП

Традиційні методи навчання, такі як лекції, дискусії, пояснення, демонстрації та практичні вправи, виявилися ефективними у розвитку базових знань та навичок. Однак, якщо їх не адаптувати належним чином, вони можуть бути недоступними для учнів з різними типами інклюзивності (когнітивними, сенсорними, мовленнєвими тощо). Адаптація цих методів з урахуванням індивідуальних особливостей учнів підвищує їхню мотивацію, розвиває самостійність у навчанні та забезпечує їхню інтеграцію в групу. Цей підрозділ має на меті вивчити процес адаптації традиційних методів навчання для учнів з особливими освітніми потребами (ООП) та визначити ефективні практичні стратегії їх впровадження.

Завдання підрозділу полягають у аналізі теоретичних основ адаптованого навчання, визначенні принципів адаптації та наданні рекомендацій щодо інтеграції адаптованих методів у сучасний освітній процес.

Питання, що розкриваються в цьому підрозділі, мають практичне значення для вчителів географії, асистентів вчителів та всіх, хто працює в інклюзивному освітньому середовищі. Це пояснюється тим, що вони дозволяють цим особам підвищити ефективність навчання та забезпечити всебічний розвиток учнів з ООП [43].

Розробка адаптованих методів навчання для дітей з особливими освітніми потребами є результатом багаторічних досліджень у галузі педагогіки, психології та інклюзивної освіти. В її основі лежать теоретичні засади когнітивного розвитку та індивідуалізації процесу навчання.

Серед вчених, які зробили значний внесок у розробку підходів до адаптації методів навчання, виділяються такі:

Жан Піаже - який розробив теорію когнітивного розвитку, що дозволяє враховувати вікові та інтелектуальні особливості учнів при викладанні географії;

Лев Виготський - запропонував концепцію зони проксимального розвитку, яка використовується для диференційованого відбору завдань і підтримки учнів у процесі вивчення географічного матеріалу;

Говард Гарднер є автором теорії множинних інтелектів, що дає можливість враховувати різні типи когнітивних здібностей при поданні складних географічних понять.

Міністерство освіти і науки України розробляє нормативно-методичні документи та рекомендації щодо адаптованого навчання та інтеграції в школах, та інші .

Адаптація навчального процесу в інклюзивному середовищі передбачає вибір, зміну та поєднання навчальних методів і засобів з урахуванням індивідуальних можливостей учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Це має на меті забезпечити рівний доступ до знань,

розвиток практичних навичок, розвиток мислення, уваги, пам'яті та комунікативних здібностей. На схемі (рис.2.2) розглядаються традиційні методи навчання та їх адаптація до навчального процесу.

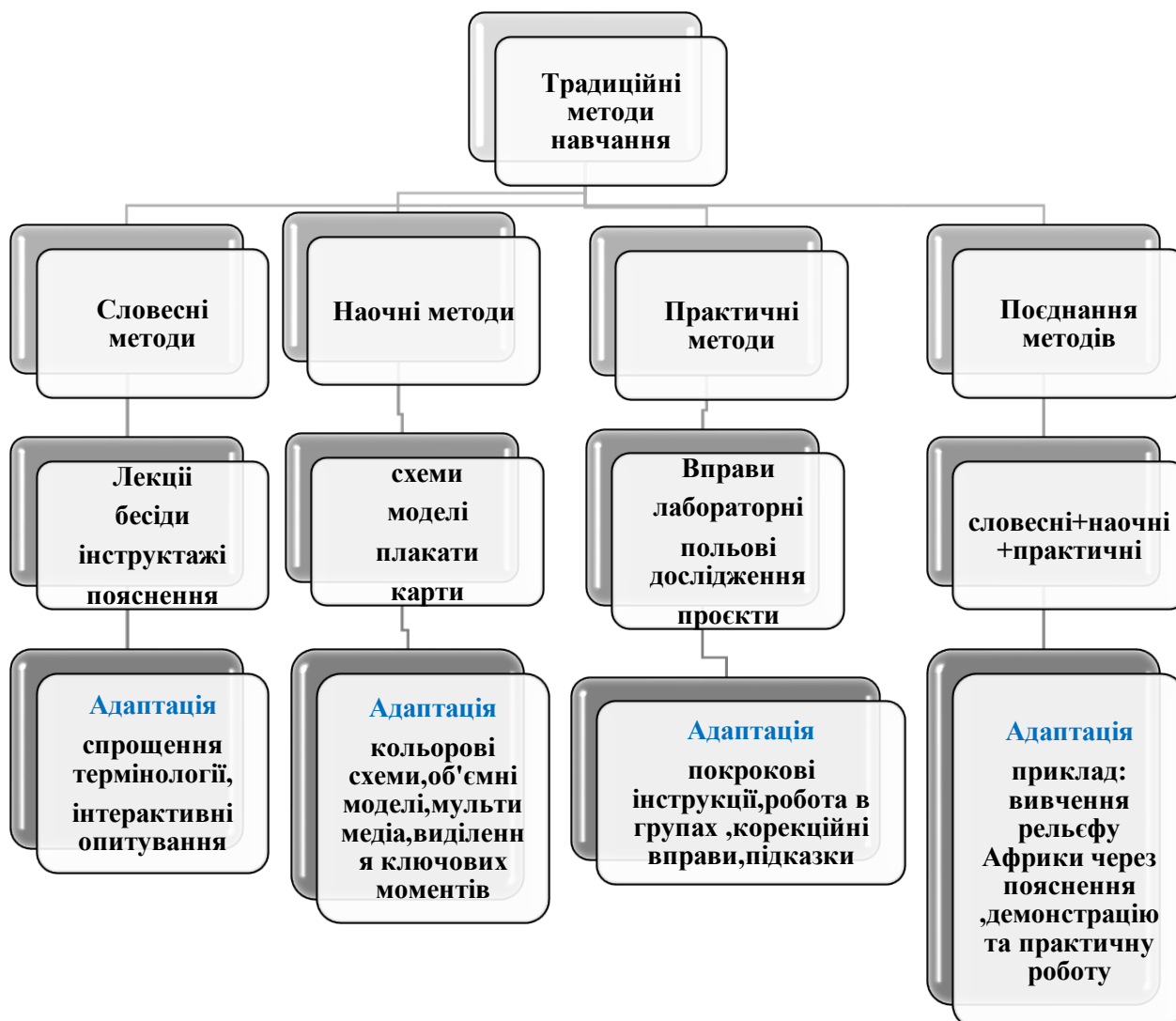

Рис. 2.2 Традиційні методи навчання та їх адаптація до навчального процесу.

(побудовано автором за [28])

Адаптація навчання передбачає не лише зміну методів і форм роботи, а й дотримання певних педагогічних принципів, які забезпечують ефективність освітнього процесу, комфортну участь кожного учня у спільних заняттях та досягнення індивідуалізованих результатів навчання.

Принципи адаптації навчального процесу в інклюзивному навчанні на уроках географії :

1) Принцип індивідуалізації навчання.

Геоінформаційний контент має бути представлений у наочній, зрозумілій та візуалізованій формі - з використанням карт, моделей, відео та інтерактивних вправ, які сприяють кращому розумінню матеріалу учнями з різними обмеженими можливостями.

Як приклад у 6 класі при вивченні теми «Материка та океани Землі» Для учня з порушенням зору вчитель використовує тактильні картки, збільшені зображення на екрані та аудіоописи об'єктів. Пояснення подаються лаконічно та послідовно. Школяр розпізнає материка на дотик і на слух та бере активну участь у роботі. Такий підхід гарантує, що всі учні повністю розуміють матеріал.

2) Принцип доступності навчальних матеріалів.

Географічний зміст має бути представлений у наочній, зрозумілій та візуалізованій формі – з використанням карт, моделей, які допоможуть учням з особливими потребами краще засвоїти навчальний матеріал.

Приклад застосування принципу доступності це при вивченні теми «Сторони горизонту» (6 клас) для учнів з ООП вчитель використовує великі кольорові компаси та карти зі стрілками і позначеннями ключових точок, а також інтерактивну вправу «Знайди напрямок». Інструкції даються коротко, супроводжуються жестами та показуванням на карту (додаток Б).

3) Принцип сприятливого середовища.

Забезпечення доброзичливої атмосфери, емоційної безпеки та взаємної поваги між учнями. Вчитель виступає в ролі фасилітатора та створює умови для співпраці, взаємодопомоги та позитивного ставлення до навчання.

Рис.2.3. Робота з учнями з ООП Хорошівського ліцею на тему «Сторони горизонту» (власне фото автора)

4) Принцип партнерської співпраці.

Тісна співпраця між вчителем географії, асистентом вчителя, батьками, спеціальними педагогами та психологом з метою розробки індивідуального навчального плану для дитини. Необхідно детально продумати всі пункти

планування, терміни виконання та об'єм начального матеріалу, з урахуванням його специфіки (додаток Г).

5) Принцип корекційної орієнтації в навчанні.

Уроки географії повинні не тільки формувати знання, а й сприяти розвитку мови, мислення, пам'яті, уваги та дрібної моторики шляхом виконання спеціально підібраних завдань (наприклад, робота з картами, опис клімату, створення міні-проектів).

Наприклад: на уроці у 7 класі: «Кліматичні зони Землі»

Учні визначають кліматичну зону на основі спостережень: температура, кількість опадів, рослинність. Учні з особливими освітніми потребами отримують картку з піктограмами (сонце, дощ, сніг) і самостійно вибирають, який клімат відповідає зображенню.

Під час групової роботи діти розробляють міні-проект «Клімат у моєму регіоні».

Такий підхід розвиває практичні навички спостереження, порівняння та опису природних явищ і залучає всіх учнів до активної діяльності.

б) Принцип наочності та мультимодальності.

Географічний матеріал подається за допомогою різних органів чуття: зору, слуху та кінестетики. Використання карт, рельєфних моделей, тактильних карт допомагає розвивати просторове мислення.

Приклад :

Тема: «Рельєф Африки» (7 клас).

Учні працюють з рельєфною картою, позначають гори та рівнини, переглядають відео та рельєфні схеми. Вони використовують піктограми для позначення річок та гір. Цей підхід залучає зір, слух та дотик, що полегшує розуміння матеріалу всім учням, особливо тим, які мають особливі освітні потреби.

Отже можна зробити висновок що, використання традиційних методів навчання для учнів з особливими освітніми потребами є важливою складовою інклюзивного освітнього процесу. Традиційні методи – вербальні, візуальні,

практичні – не втрачають своєї ефективності, але вимагають гнучкого та індивідуалізованого підходу. Їх адаптація сприяє створенню умов для активної участі кожного учня в навчанні, розвитку когнітивної мотивації та формуванню ключових компетентностей і професійних навичок.

Застосовуючи адаптовані методи, вчитель повинен враховувати індивідуальні особливості учнів, рівень їхнього розвитку, тип функціональних обмежень та темп засвоєння матеріалу. Ефективним є поєднання традиційних форм з інтерактивними технологіями, візуальними засобами, мультимедійними матеріалами та елементами диференціації.

Таким чином, адаптація традиційних методів у роботі з учнями з ООП забезпечує реалізацію принципів доступності, варіативності та гуманізації навчання, сприяє інтеграції дітей у групу та підвищує якість навчального процесу на уроках географії.

2.5. Інтеграція освітніх технологій у навчальний процес. Роль інтерактивних методів навчання

Дослідження розвитку терміну «особливі освітні потреби» значною мірою базується на його тлумаченні в міжнародних документах, що визначають основи інклюзивної освітньої політики. У Саламанській декларації (1994) [40] термін «діти з особливими освітніми потребами» охоплює всіх учнів та молодь, які мають труднощі з навчанням через фізичні або інтелектуальні вади чи інші фактори. Особливі освітні потреби можуть проявлятися на різних етапах освітнього процесу, що вимагає застосування відповідних педагогічних підходів і методів.

Сучасне інклюзивне навчання у школі неможливе без використання інтерактивних технологій, оскільки саме вони забезпечують ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу. Їх впровадження сприяє створенню дружнього та сприятливого середовища, в якому кожна дитина,

незалежно від особливих потреб у розвитку або навчальних потреб, може повністю реалізувати свій потенціал.

Інтерактивні методи навчання, перетворюють учнів з пасивних слухачів на активних дослідників і творців власних знань. На уроках географії такі методи дають дітям можливість не тільки запам'ятовувати факти, а й самостійно виявляти закономірності та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між природними, економічними та соціальними явищами. Під час інтерактивного навчання створюються сприятливі умови для живих дискусій про географічні проблеми, співпраці в групах та пошуку найбільш оптимальних рішень екологічних або економічних ситуацій, що сприяє розвитку аналітичного і критичного мислення.

Вивчивши обрану тему, я хотіла б зазначити, що інтерактивні методи навчання в інклюзивному освітньому середовищі є ефективним інструментом, який може поліпшити процес навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інтерактивне навчання відрізняється від традиційного не тільки тривалістю занять, але й необхідністю більшої уваги з боку вчителя, оскільки цього вимагають індивідуальні потреби кожного учня. Роль вчителя і асистента в цьому процесі має вирішальне значення, оскільки успіх навчання дітей з особливими потребами залежить від навичок і компетенцій цих педагогів.

Інтеграція технологій у навчання дітей з особливими освітніми потребами передбачає використання різних інструментів:

-SMART-технології та інтерактивні дошки: забезпечують візуалізацію матеріалу, можливість співпраці та використання мультимедійних ресурсів, що особливо важливо для дітей з різними типами нозології.

Учні можуть брати безпосередню участь у роботі з матеріалом — переміщати об'єкти, позначати географічні назви, прокладати маршрути на карті, визначати кліматичні зони або розташування континентів.

Як приклад під час пояснення теми «Материка та океани» вчитель може використовувати інтерактивну карту світу на смарт-дошці. Учні по черзі

виходять до дошки та позначають назви материків і океанів, прокладають маршрути знаменитих дослідників або вказують на течії. Такі вправи особливо корисні для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки вони поєднують зорове, слухове і тактильне сприйняття, покращуючи розуміння і запам'ятовування матеріалу.

Google Earth та онлайн-картографічні сервіси: використання Google Earth, (<https://earth.google.com/web/>) [53], Google Maps (<https://www.google.com/maps>) [54] або National Geographic MapMaker [58] допомагає учням, які вивчають ООП, краще уявити собі географічні об'єкти та взаємозв'язки між ними. Вчитель може організувати віртуальні подорожі до різних континентів, гірських хребтів або річкових басейнів, показуючи супутникові знімки, рельєф та кліматичні зони. [35].

У форматі дистанційного навчання ці сервіси є найважливішим інструментом для візуалізації географічного простору. Так, вчитель може організувати віртуальні екскурсії, під час яких учні досліджуватимуть ландшафт, клімат, природні території або економічні особливості різних країн. [45].

Приміром, у рамках теми «Україна на карті світу» учні виконують завдання в Google Earth [53]: знаходять своє місто, порівнюють ландшафти різних регіонів та визначають відстань між містами. Для дітей з особливими освітніми потребами це дає можливість поєднати візуальні елементи з самостійними практичними завданнями.

Ігрові технології [20].

Застосування навчальних ігор, симуляцій та творчих завдань є необхідним інструментом для сприйняття нового матеріалу та розвитку навичок самореалізації.

В умовах очного навчання ігрові методи можуть бути реалізовані у вигляді рольових ігор («Подорож континентами», «Екологічна місія», «Метеорологічна станція» рис 2.4 , додаток Д), де учні грають роль дослідників, туристів або вчених, які вирішують географічні завдання;

дидактичних настільних ігор (наприклад, «Географічне лото», «Подорож Україною», «Вгадай об'єкт»), які допомагають закріпити знання про природні об'єкти, країни, річки та столиці; квести та конкурси («Знайди скарб на карті», «Вікторина про континенти»), які поєднують навчання з фізичною активністю, що особливо корисно для дітей із проблемами концентрації уваги.

Рис.2.4. Рольова гра «Метеорологічна станція» з учнями з ООП
Хорошівського ліцею (власне фото автора)

У дистанційному навчанні для інтерактивного навчання використовуються онлайн-ігри та платформи (Kahoot!, [55] Wordwall, [62] Seterra [59]). Наприклад, у темі «Країни Європи» учні використовують

<https://learningapps.org/11800814> [56], щоб визначити особливості країн Європи на основі зображень, розвиваючи аналітичне мислення та інтерес до географії.

Професійне програмне забезпечення. Це додатки та програми, розроблені для задоволення конкретних потреб (наприклад, розвиток мовлення, підтримка при дислексії, альтернативні засоби комунікації), які допомагають у цілеспрямованій роботі. Доцільно використовувати такі додатки наведені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Рекомендовані додатки (складено автором)

Назва програми/ додатку	Опис	Адаптація для учнів з ООП
Світова географія https://play.google.com/store/apps/details?id=com.habapps.geoquiz&hl=uk [41].	Тематична вікторина із запитаннями про країни, столиці, карти, українська мова.	Інтерактивна перевірка знань, мотиваційна складова, можна використовувати в парі з вчителем чи асистентом.
UAdemy – Нові знання. Україна https://nz.ua/pages/arbook [60].	Платформа, що охоплює й географічні теми серед іншого	Добре підходить для інтегрованого підходу: географія + культура + країна, може бути використаний як підтримка
Карти - Географічна вікторина https://play.google.com/store/apps/details?id=com.asmolgam.maps&hl=uk [15].	Вікторина-гра: «вгадай країну на карті світу», українська локалізація.	Велика кількість візуального матеріалу, прості відповіді — підходить для сприйняття інформації дітям з ООП.
Віртуальні подорожі Google Arts & Culture [52].	це онлайн-платформа, яка дає доступ до цифрових колекцій музеїв, культурних пам'яток і екскурсій у форматі 360°	географічні пам'ятки світу: учні разом з учителем заходять у віртуальний тур пам'яток (наприклад, стародавні храми, історичні міста) через Google Arts & Culture > Virtual Tours . Водночас обговорюють розташування, клімат, рельєф, історичний контекст.
AR Book https://arbook.info/?utm_source [60].	платформа, що поєднує інтерактивні навчальні матеріали з AR/3D-контентом, готові уроки, тести, експерименти	За допомогою матеріалів, доступних в AR Book, ви можете регулювати темп, використовувати підказки, сигнали та спрощені версії вправ для учнів з особливими освітніми потребами.

Canva for Education	Онлайн-інструмент для створення карт, плакатів, презентацій.	Можливість працювати з шаблонами, великі шрифти, кольорові контрасти, підтримка спільної роботи в групах.
Padlet https://padlet.com/ [33].	Віртуальна дошка для групової роботи, обміну ідеями, фотографіями та відео.	Підтримує індивідуальну та групову участь, зручний для невербальної комунікації; підходить для дистанційного навчання.
GeoGebra https://www.geogebra.org/?lang=uk [51].	Програма для візуалізації просторових понять і побудови графіків, карт, діаграм.	Зручний інтерфейс, доступна українська локалізація; підходить для учнів з когнітивними порушеннями (наочність і маніпулятивність).

Технології “перевернутого класу” Це коли учні ознайомлюються з матеріалом онлайн вдома, а в класі виконують практику. На уроках географії ця технологія дозволяє учням ознайомитися з відео, інтерактивними картами, презентаціями або віртуальними екскурсіями у зручному для них темпі; повертатися до складних тем кілька разів (що важливо для дітей із порушеннями сприйняття або пам'яті); виконувати практичні завдання в класі, такі як аналіз карт, робота з контурними картами, проведення міні-досліджень або рольових ігор («Юні метеорологи», «Подорож континентами»).

Роль інтерактивних методів навчання для дітей з ООП. Інтерактивні методи навчання відіграють важливу роль для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки, на відміну від традиційних методів, вони базуються на активній участі учасників і мають низку переваг:

Активізація когнітивної діяльності: участь в інтерактивних завданнях стимулює інтерес і мотивацію дітей до навчання, робить процес більш цікавим і менш виснажливим.

Розвиток комунікативних та соціальних навичок: робота в команді, дискусії та ігри сприяють формуванню навичок спілкування, співпраці та соціальної адаптації в групі однолітків.

Поліпшення емоційного стану: технології та інтерактивні методи допомагають дітям подолати емоційні бар'єри, зменшують тривожність і сприяють емоційному розвитку.

Індивідуалізація та доступність: технології дозволяють створювати індивідуальні підходи до навчання з урахуванням особливостей та здібностей кожної дитини, що забезпечує рівний доступ до освіти.

Розвиток критичного мислення та вміння вирішувати проблеми: завдання, що вимагають аналізу інформації, аргументації та пошуку рішень, сприяють формуванню цих важливих компетентностей. [46].

Отже, можна сказати що завдяки інтерактивним та інноваційним методам у дітей :

- підвищується інтерес до предмета «Географія»;
- зростає самостійність та впевненість у своїх силах;
- розвиваються когнітивні, комунікативні та дослідницькі навички;
- формується позитивна та стійка мотивація до навчання. [1].

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Впровадження інноваційних методів у викладанні географії дітям з особливими освітніми потребами в умовах пандемії та воєнного стану (на прикладі Хорошівського ліцею Харківського району)

У цьому розділі буде розглядатися досвід застосування інноваційних методів навчання на уроках географії для учнів з особливими освітніми потребами в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану на прикладі Хорошівського ліцею Харківської області [47]. Аналізується, як поєднання традиційних і сучасних технологій (дистанційні платформи, інтерактивні сервіси, віртуальні екскурсії, мультимедійні ресурси) підвищує мотивацію, участь та доступність навчання для дітей з особливими освітніми потребами. У розділі розглядаються форми адаптації освітнього середовища, методи індивідуалізації навчання, приклади використання інноваційних інструментів та педагогічних підходів, що забезпечують ефективність навчання географії в умовах обмежень, спричинених пандемією та війною [36].

3.1.1. Стан освітнього процесу та труднощі в умовах пандемії та воєнного стану. Останні події, такі як пандемія COVID-19 та оголошення воєнного стану в Україні, зумовили необхідність широкого використання дистанційного та змішаного навчання в навчальних закладах. Якщо раніше користувачами дистанційної освіти були люди, зайняті виконанням професійних обов'язків, то сьогодні учасниками дистанційної освіти стають учні шкіл та професійно-технічних училищ, а також студенти інститутів та університетів. Дистанційно проводяться навчальні курси, конференції, зустрічі, семінари та лекції, захищаються кандидатські та докторські

дисертації. Дистанційне спілкування за допомогою відеоконференцій застосовується не тільки в освіті, а і в управлінні підприємствами та організаціями, міністерствами та урядами. Сучасне цифрове суспільство усвідомлює важливість дистанційного спілкування та освіти в критичних ситуаціях. Будь-яка надзвичайна ситуація рано чи пізно закінчиться, але навички та методи дистанційного навчання залишаться необхідними ще довго.

Станом на 2024/2025 навчальний рік у Харківській області діяло понад 570 закладів загальної середньої освіти, значна частина яких через близькість до лінії фронту продовжує працювати в дистанційному або змішаному форматі. За даними Міністерства освіти і науки України, в Україні загалом близько 391 тисячі учнів продовжували навчання повністю дистанційно, що становить приблизно 11,7% від загальної кількості учнів. [23, 26].

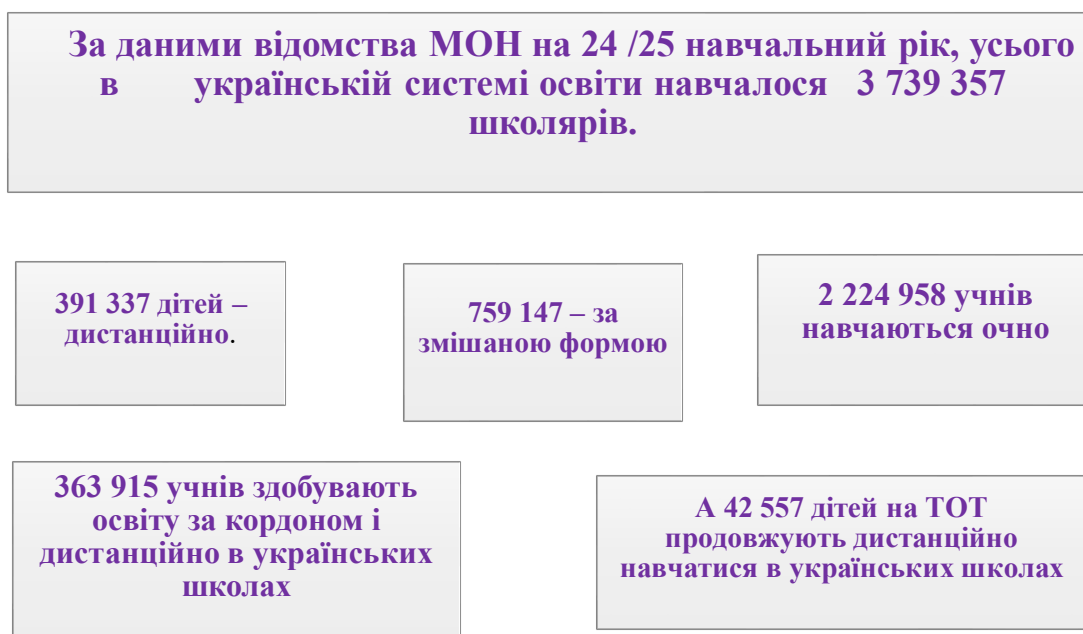

Рис 3.1 Статистика освітнього процесу 2024/25 н.р
(побудовано автором за [23, 26])

Умови воєнного часу спричинили низку труднощів в організації навчального процесу:

- нестабільність електропостачання та інтернет-з'єднання;

- обмежені можливості проведення практичних та лабораторних занять;
- необхідність адаптації навчальних програм до змішаного формату;
- психологічна напруга у учнів та викладачів;
- зниження мотивації до навчання.

Соціальна ізоляція може мати серйозний вплив на учнів з ООП у надзвичайних ситуаціях, особливо в умовах війни, коли вони усвідомлюють небезпеку та структурні зміни в оточенні. Надзвичайні ситуації можуть обмежувати можливості учнів спілкуватися та взаємодіяти між собою. Вони можуть відчувати, що не мають достатньо можливостей для обговорення та обміну думками, що може призвести до зниження мотивації та інтересу до навчання. Під час надзвичайного стану учні можуть втратити зв'язок зі своїми однолітками та вчителями. Це може призвести до втрати дружби, погіршення відносин з однолітками та вчителями, а також до відчуття відчуження та відсутності підтримки. Соціальна ізоляція може призвести до підвищення рівня стресу та тривоги у учнів. Вони можуть відчувати нестабільність та небезпеку в своєму оточенні, що може вплинути на їхній психічний стан та академічну успішність. Учні можуть втратити можливість розвинути соціальні навички, необхідні для ефективної адаптації до суспільства. Вони можуть втратити навички спілкування, вирішення конфліктів та співпраці, що може негативно вплинути на їхню майбутню соціальну функціональність. Як результат, соціальна ізоляція учнів в умовах дистанційного навчання впливає на їхній соціальний, емоційний та психологічний стан. Пошук способів зменшення ізоляції та підтримання соціальних контактів є важливим для забезпечення психологічного благополуччя та успішного навчання школярів.

Дослідники Т. Дрігач, О. Непочатова, Д. Нерсісян визначають, що ефективний учитель Нової української школи повинен володіти компетенціями у сфері інклюзивної освіти. Це включає знання педагогічних методів, технологій адаптації, вміння працювати в команді з іншими фахівцями

(наприклад, логопедами, психологами тощо) та здатність сприяти соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами [49].

Одним із основних елементів освіти є віртуальна комунікація. Керівник інклюзивних проєктів Н. Гладкіх зазначає, що при організації дистанційного навчання для дітей з особливими освітніми потребами слід враховувати чотири основні принципи:

– *Принцип диференціації* означає, що дистанційне навчання має бути пристосоване до можливостей кожного учасника, з використанням різних рівнів освітніх технологій, що враховують індивідуальні потреби;

– *Принцип інтерактивності* свідчить про те, що всі учні, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, повинні навчатися разом, використовуючи комп'ютерно-інформаційне середовище. Це передбачає, що дитина з особливими потребами продовжує спілкуватися на рівних зі своїми друзями, однокласниками, вчителем та помічником учителя;

– *Принцип гнучкості* передбачає проведення навчання відповідно до індивідуальної швидкості учня. Наприклад, якщо один учень з особливими потребами швидко адаптується до онлайн-занять і активно бере участь у них, інший учень може мати труднощі з розумінням того, що люди на екрані реальні. Тому слід враховувати індивідуальний ритм кожного учня, а навчальні програми вибирати відповідно до цих вимог.

– *Принцип індивідуального підходу* підкреслює важливість врахування характеру порушень дитини з особливими потребами та її комунікативних здібностей для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу.

Віртуальна комунікація в процесі навчання потребує специфічних підходів до організації викладання. Однією з ключових особливостей є перехід від традиційної моделі навчання до тренерської, коли педагог виступає не лише як викладач, а передусім як консультант і наставник. У такій моделі вчитель не проводить уроки безпосередньо в класі, а координує освітній процес дистанційно, надаючи консультації батькам дітей з особливими освітніми потребами. Головне завдання педагога полягає у допомозі у розвитку дитини,

регулюванні її емоційного стану, а також у вирішенні ситуацій, пов'язаних з агресією чи емоційними зривами. Особливістю віртуальної взаємодії є обмежена пряма комунікація між учителем і учнем, тому педагог підтримує навчальний процес переважно через батьків. У структурі дистанційного навчання розрізняють синхронний і асинхронний формати. Синхронна форма передбачає проведення онлайн-занять у режимі реального часу, тоді як асинхронна — використання відеоуроків або мотиваційних відео, які передаються батькам для самостійного опрацювання дитиною. Якщо учень не може засвоїти матеріал самостійно, батьки виступають його безпосередніми помічниками. Важливу роль відіграє наочність навчання. За відсутності шкільних матеріалів учитель рекомендує використовувати предмети з домашнього середовища як засоби для пояснення нового матеріалу. При цьому педагог зважає на пріоритети безпеки та здоров'я дитини з ООП. Зокрема, діти з порушеннями зору не можуть тривалий час працювати за комп'ютером, тому навчання має бути дозованим. Якщо дитина виявляє ознаки тривожності, емоційної нестабільності чи агресії, педагог не повинен наполягати на продовженні занять, а має шукати альтернативні, більш комфортні для неї підходи до навчання [5].

В Україні зараз використовується віртуальний додаток «Digital Inclusion» («Цифрова інклюзія») [48], який був розроблений як інноваційне рішення для альтернативного та додаткового спілкування в ситуаціях, коли усне спілкування є складним або неможливим. Цей мобільний додаток адаптований до різних операційних систем і легко доступний для використання, оскільки його можна завантажити як на смартфон, так і на планшет.

Додаток «Цифрова інклюзія» [48] містить широкий спектр тематичних категорій з легким навігаційним меню. Серед них: сім'я, емоції та почуття, гігієна, здоров'я, харчування, одяг, свята, освіта, дії, повсякденне життя, спілкування, прикметники, числа, кількість, займенники, транспорт, сигнальні картки, пандемія, кольори. При натисканні на зображення програма озвучує

відповідне слово, що значно полегшує процес спілкування для дітей з особливими освітніми потребами.

Такі програми особливо зручні для дітей із порушеннями мовлення, оскільки забезпечують візуальну підтримку в процесі навчання. Цей допоміжний засіб комунікації сприяє кращому розумінню інформації, активізує увагу, пам'ять і мислення, а також дозволяє дитині ефективніше спілкуватися з оточуючим світом [48].

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кафедра географії та економіки, надає дистанційну наукову та педагогічну підтримку навчальним закладам різних рівнів. В електронних ресурсах кафедри розміщені методичні коментарі, розроблені науковцями, для організації дистанційного навчання учнів різних рівнів освіти та методичної підтримки вчителів географії та економіки. З питань наукової та методичної підтримки загальної середньої освіти відповідні матеріали та веб-сайти Електронної бібліотеки Національної академії педагогічних наук України відповідні матеріали згруповані за видами продуктів (концепції, програми факультативних занять програми факультативних занять, монографії, методичні та практичні посібники з методики викладання географії, методичні рекомендації, підручники тощо) [10].

Дидактичною основою організації дистанційного навчання географії та економіки є посібники, робочі зошити та матеріали, розроблені педагогами та методистами. Вони доступні у відповідних електронних освітніх ресурсах (Освітній проєкт На урок [31]. «Освіторія Медіа» [30].

«Кластайм» — це освітня онлайн-платформа для вчителів, яка дозволяє створювати та проводити тести й опитування для оцінювання знань учнів у режимі реального часу [16].

Центр інноваційної освіти Про.Світ [38], Отримання знань - дистанційна підтримка освіти школярів [32] тощо).

Підсумовуючи вищесказане, використання та успішне поєднання сучасного навчального програмного забезпечення може забезпечити всі

навчальні та освітні заходи учнів з ООП та професійну діяльність вчителів. Однак для освоєння цієї технології та адаптації до нових умов як вчителі, так і учні потребують часу [21].

3.1.2. Інноваційні методи, застосовані у викладанні географії та адаптація для учнів з ООП. Під час пандемії (2020-2022) Хорошівський ліцей, як і більшість навчальних закладів України, перейшла на дистанційне навчання. Основними платформами для спілкування з учнями та батьками стали Google Classroom, Zoom та Viber. Вчителі активно використовували інтерактивні сервіси, такі як LearningApps, Kahoot, Google Forms, для перевірки знань учнів та розвитку їхніх когнітивних навичок. Однак технічна нерівність залишалася важливою проблемою: не всі учні мали стабільний доступ до Інтернету або сучасні пристрої, що ускладнювало систематичне навчання.

У цей період викладацький склад ліцею зосередився на розвитку цифрових компетентностей, організовуючи внутрішні навчальні семінари та заходи з взаємного навчання між викладачами. Дистанційна робота спонукала педагогів розвивати навички створення презентацій, відеоуроків та тестових матеріалів.

З початком повномасштабного вторгнення в Харківській області навчальний процес у Хорошівському ліцеї ліцеї зіткнувся з новими труднощами. Деякі вчителі та учні були змушені покинути громаду, і навчання тимчасово продовжувалося в асинхронному режимі (за допомогою електронної пошти, месенджерів та записаних відеоуроків). Після часткової стабілізації ситуації ліцей повернувся до дистанційного формату навчання, що поєднував, онлайн-уроки та індивідуальні консультації для дітей з особливими освітніми потребами.

У ліцеї створено сприятливі умови для впровадження інклюзивної освіти в умовах війни. На сьогоднішній день в школі є шість інклюзивних класів, у чотирьох з яких викладаються уроки географії. На цих уроках учні з

особливими освітніми потребами (ООП) мають можливість навчатися за адаптованими програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку, когнітивних здібностей та психоемоційного стану.

Організація навчального процесу здійснюється відповідно до індивідуальних навчальних планів (ІНП) та індивідуальних програм розвитку (ІПР), розроблених та впроваджених командою психолого-педагогічної супроводу. [25], [39].

До складу команди входять:

- директор
- заступник директора з навчально-виховної роботи;
- соціальний педагог;
- класний керівник;
- вчителі-предметники;
- практичний психолог;
- вчитель-логопед, дефектолог;
- медична сестра;
- асистент вчителя;
- батьки учня;
- фахівець інклюзивно-ресурсного центру.

Команда регулярно проводить засідання та готує протоколи ІПР, що містять результати спостережень за учнями, їх досягнення, рівень засвоєння матеріалу та пропозиції щодо подальшої корекційно-розвивальної роботи.

У складних умовах війни освітній процес, відбувається дистанційно, це забезпечує безперервність освіти навіть у разі евакуації або неможливості відвідування школи. Такий підхід дозволяє гнучко організувати освітній процес з урахуванням індивідуальних потреб кожного учня, рівня його психологічного комфорту та технічних можливостей сім'ї.

Вчитель географії у спільній роботі зі своїм асистентом створюють навчальне середовище, в якому кожен учень, включаючи учнів з особливими

освітніми потребами, може бути залучений до навчального процесу, отримувати підтримку та зворотний зв'язок.

Асистент – це партнер, який не повторює функції вчителя, а надає індивідуальну допомогу учневі в процесі навчання. Під час уроків географії він допомагає адаптувати матеріали, підбирати наочні посібники, контролювати рівень розуміння інструкцій, підтримувати увагу та працездатність дитини. У дистанційному навчанні асистент надає технічну підтримку (допомагає брати участь в онлайн-уроках, користуватися інтерактивними платформами, виконувати електронні завдання).

Асистент вчителя виконує функції посередника, координатора, організатора та помічника у впровадженні індивідуальної програми розвитку (ІПР) та індивідуального навчального плану (ІНП) кожного учня. Його діяльність охоплює такі основні напрямки:

Підготовка та організація: участь у плануванні навчального процесу разом із вчителем географії; вивчення особливостей учня на основі результатів інклюзивного ресурсного центру; допомога у розробці та реалізації ІПР; ведення документації та підготовка протоколів засідань групи підтримки.

Педагогічна сфера: надання підтримки учням під час уроків географії – пояснення завдань зрозумілою мовою, допомога в орієнтуванні на карті, виконанні практичних завдань, роботі з контурними картами, мультимедійними матеріалами та цифровими ресурсами (Google Earth, [53] інтерактивні карти, освітні платформи).

Корекційно-розвивальний напрямок: сприяння розвитку когнітивних навичок, просторового мислення, уваги та пам'яті шляхом індивідуальної або парної роботи; створення ситуацій успіху для підвищення мотивації до навчання.

Соціально-комунікативний напрямок: створення дружньої атмосфери в класі, підтримка міжособистісного спілкування між учнями з ООП та їхніми однолітками, запобігання булінгу або ізоляції.

Психологічна підтримка: допомога в подоланні емоційної напруги, страху або невпевненості, особливо в умовах війни, коли діти відчують додатковий стрес.

Отже, роль асистента вчителя в навчанні учнів з ООП є дуже важливою: він встановлює зв'язок між вчителем, дитиною, батьками та командою підтримки, сприяє ефективній реалізації індивідуального навчального процесу, підвищує рівень участі учня в когнітивній діяльності та формує позитивну мотивацію до вивчення географії.

Одним із сучасних та інноваційних інструментів, що використовуються у викладанні географії, є *технологія доповненої реальності (AR book)* [60], яка поєднує друковані навчальні матеріали з цифровими тривимірними моделями, відео та інтерактивними об'єктами. Цей формат допомагає краще зрозуміти просторові зв'язки, природні процеси та географічні події, що є особливо важливим для учнів з особливими освітніми потребами (ООР).

Технології AR роблять процес навчання більш наочним, доступним та цікавим. Направивши камеру смартфона або планшета на сторінку підручника, учні можуть бачити 3D-моделі будови Землі, рельєфу континентів, руху повітряних мас, зміни кліматичних поясів, виконувати інтерактивні завдання або спостерігати за віртуальними експериментами.

Цей підхід є ефективним для учнів, які потребують спеціальної освіти, оскільки:

- активує візуальне та просторове мислення, що полегшує сприйняття абстрактних понять;
- забезпечує мультимодальне навчання, коли інформація подається за допомогою зору, слуху та рухової активності;
- підвищує мотивацію до вивчення географії за допомогою ігрових елементів та взаємодії з контентом;
- сприяє концентрації уваги та розвитку когнітивних функцій;

- дозволяє працювати у власному темпі, що особливо важливо для дітей з порушеннями розумового або емоційно-вольового розвитку.

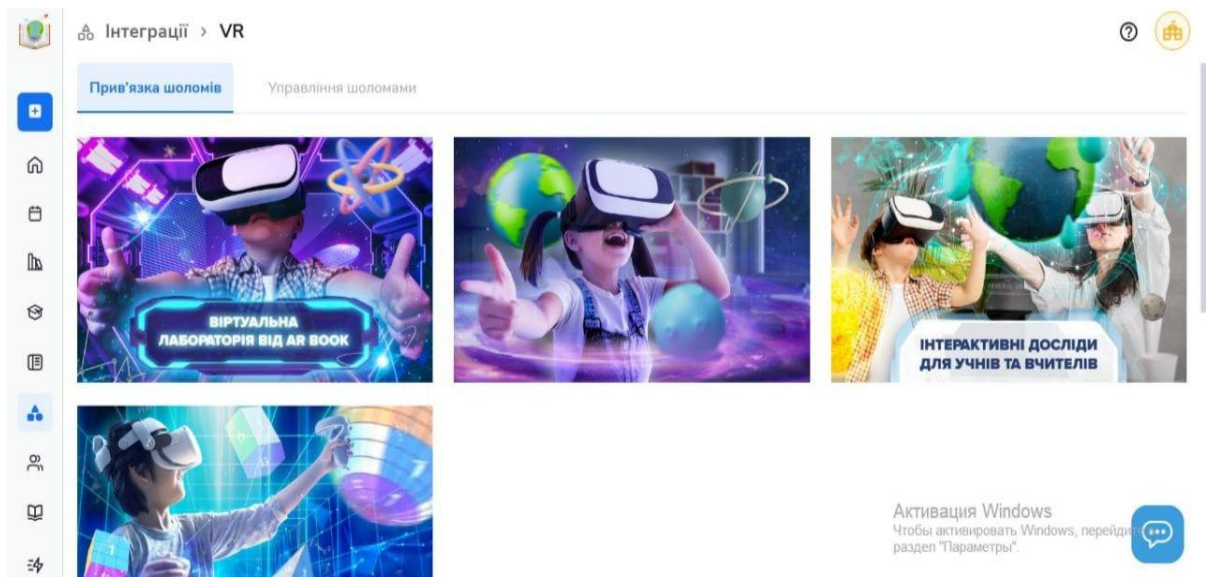
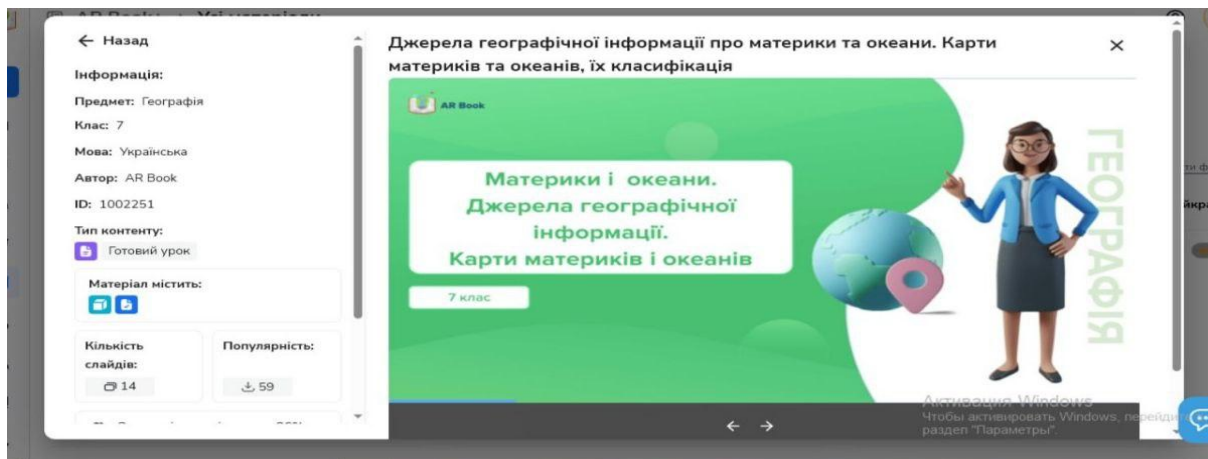

Рис. 3.2 Технологія доповненої реальності (AR book) [60].

Приклад використання додатку AR book на уроках географії:

Тема: «Будова Землі». Учні відкривають сторінку із зображенням планети і за допомогою програми бачать 3D-модель внутрішньої будови Землі, можуть обертати модель, наближати окремі шари.

Тема: «Кліматичні пояси». При наведенні камери з'являються анімації руху повітряних мас, температурних зон та опадів.

Тема: «Континенти та океани». На сторінці підручника з'являється інтерактивна модель земної кулі, на якій учень може натиснути на континент і переглянути коротку інформацію, зображення або відео.

Таким чином, технологія AR book [60] використовується як засіб адаптації географічного матеріалу для учнів, які навчаються за ООП, під час дистанційного навчання. Асистент вчителя допомагає учням користуватися додатками, пояснює те, що вони бачать, організовує дискусії та сприяє закріпленню знань. Отже, використання доповненої реальності в процесі навчання географії дозволяє індивідуалізувати навчання, сприяє кращому засвоєнню матеріалу та формує позитивну мотивацію до когнітивної діяльності навіть у складних умовах війни.

Ігрові методи навчання – це підхід до організації освітніх процесів, в якому навчальні завдання подаються у форматі ігор. Вони сприяють розвитку когнітивної активності, просторового мислення, комунікативних навичок та позитивної мотивації до навчання. У географії ігри слугують не лише розважальною діяльністю, а й моделями реальних процесів, що охоплюють природні явища, соціально-економічну динаміку та екологічні системи. Впровадження інтерактивних методів вимагає участі всіх учнів. Це може передбачати колективне, спільне спілкування або кооперативне навчання, де і учні, і вчителі є активними учасниками, а вчитель виступає виключно як організатор навчального процесу. Ігрове навчання найбільш відповідає особистісно-орієнтованим підходам до викладання географії. Ґрунтуючись на реальних життєвих ситуаціях, воно сприяє спільному вирішенню проблем і може включати ігрове навчання. Ці підходи сприяють розвитку основних когнітивних та громадянських компетентностей учнів, а також соціальних поведінкових навичок та моделей. [11].

Застосування ігрових методик навчання допомагає створити атмосферу підтримки, розвіяти побоювання, сформувати впевненість у собі та стимулювати творчість особливо дітям з ООП (рис 3.3).

Систематичне оволодіння інноваційними педагогічними моделями дасть змогу освітянам успішно вирішувати складні завдання в галузі географії.

Ігрові методи які використовуються у ліцеї зображені на рис 3.4

Рис. 3.3 Рольова гра «Я — мандрівник», групова робота з дітьми з ООП 6-9 клас (власне фото автора)

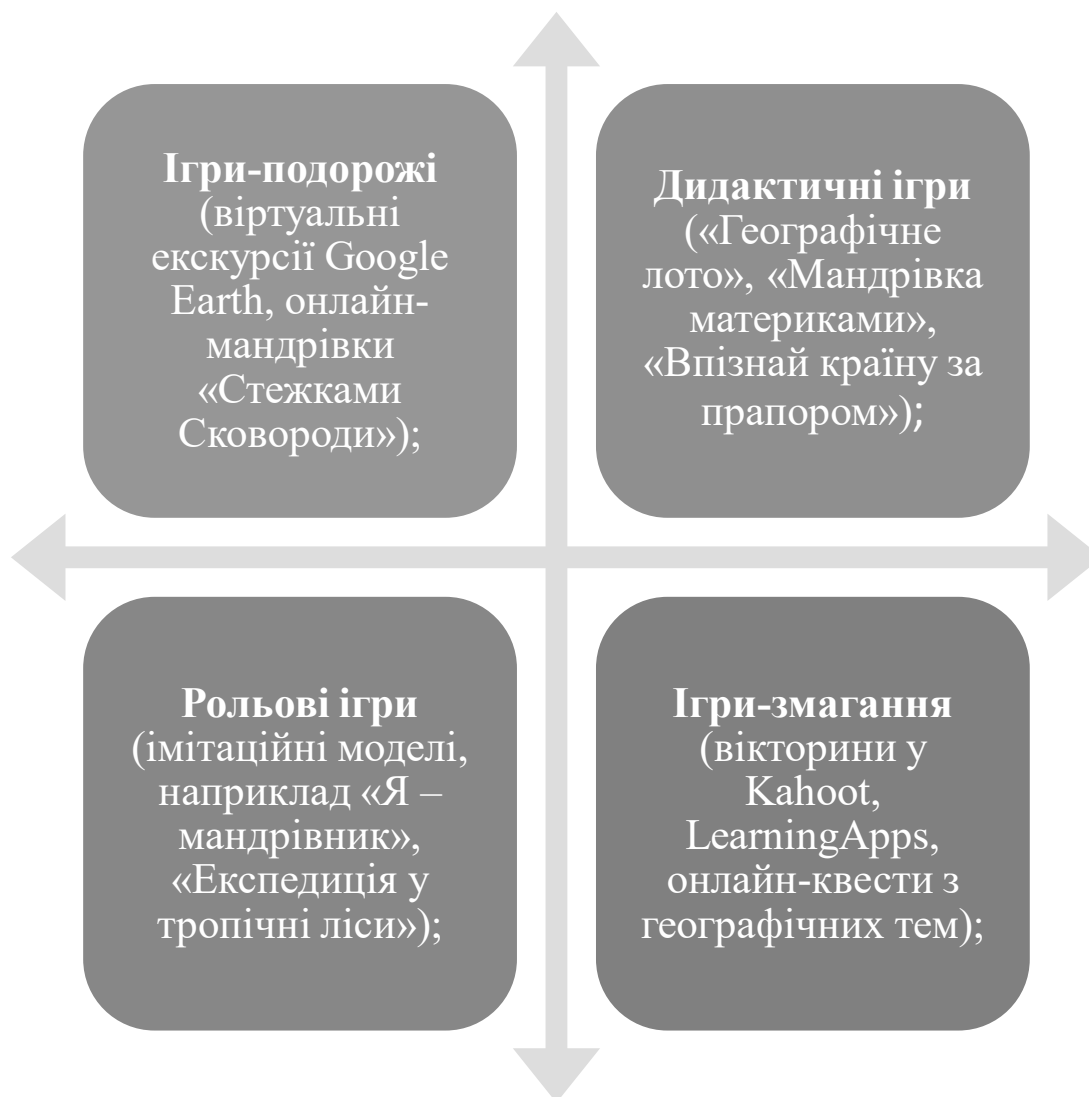

Рис 3.4 Ігрові методи навчання (побудовано автором)

Гейміфікація навчання

Вважається, що геоігри в рамках цифрових ігор можуть слугувати ефективною новою методикою навчання цих елементів у навчальному середовищі покоління Z, яке виросло в умовах цифрових технологій і має відповідні мотиваційні фактори та вимоги до навчання. Геоігри — це мобільні ігри, розроблені для таких пристроїв, як смартфони та планшети, що мають функції геолокації та акцентують увагу на географічних знаннях.

Результати дослідження показують, що ці ігри можуть бути використані для викладання тем з фізичної та соціальної географії, таких як екологічна

освіта, містобудування, космічна географія та географія туризму. Вони ефективно розвивають навички роботи з картами, просторове мислення та географічні дослідницькі здібності, одночасно покращуючи командну роботу та мотивацію до навчання. [50].

В умовах інклюзивної освіти гейміфікація має особливі перспективи, оскільки її принципи — диференціація, візуалізація та мотиваційна підтримка — природно відповідають потребам учнів з особливими освітніми потребами та інвалідністю. Результати навчання цих учнів значно покращуються, коли освітні процеси враховують їх індивідуальний темп, когнітивні здібності та стилі обробки інформації. Саме ці аспекти і є тим, що може забезпечити добре розроблена гейміфікація.

Застосування гейміфікації у Хорошівському ліцеї Харківського району показало що навіть прості ігрові елементи можуть значно підвищити мотивацію та зацікавленість учнів, особливо тих, які мають особливі освітні потреби. Під час адаптації ігрових методів навчання враховувалися індивідуальні здібності та психофізіологічні особливості кожного учня.

У процесі дистанційного навчання географії (зокрема для учнів з особливими освітніми потребами) у ліцеї активно використовуються такі онлайн-платформи та інструменти гейміфікації:

1. Wordwall [62]

Дозволяє створювати ігри, такі як пазли, вікторини, вправи на співставлення та завдання «вибери правильну картку».

Завдання містять наочні посібники, що полегшують розуміння дітям із порушеннями розвитку.

Використовується для закріплення термінології, пов'язаної з континентами, океанами, країнами та географічними поняттями.

Для прикладу на рис. 3.5 під час дистанційного навчання у шостому виконується інтерактивна гра з елементами гейміфікації для закріплення знань про види географічних карт, їхні ознаки та призначення.

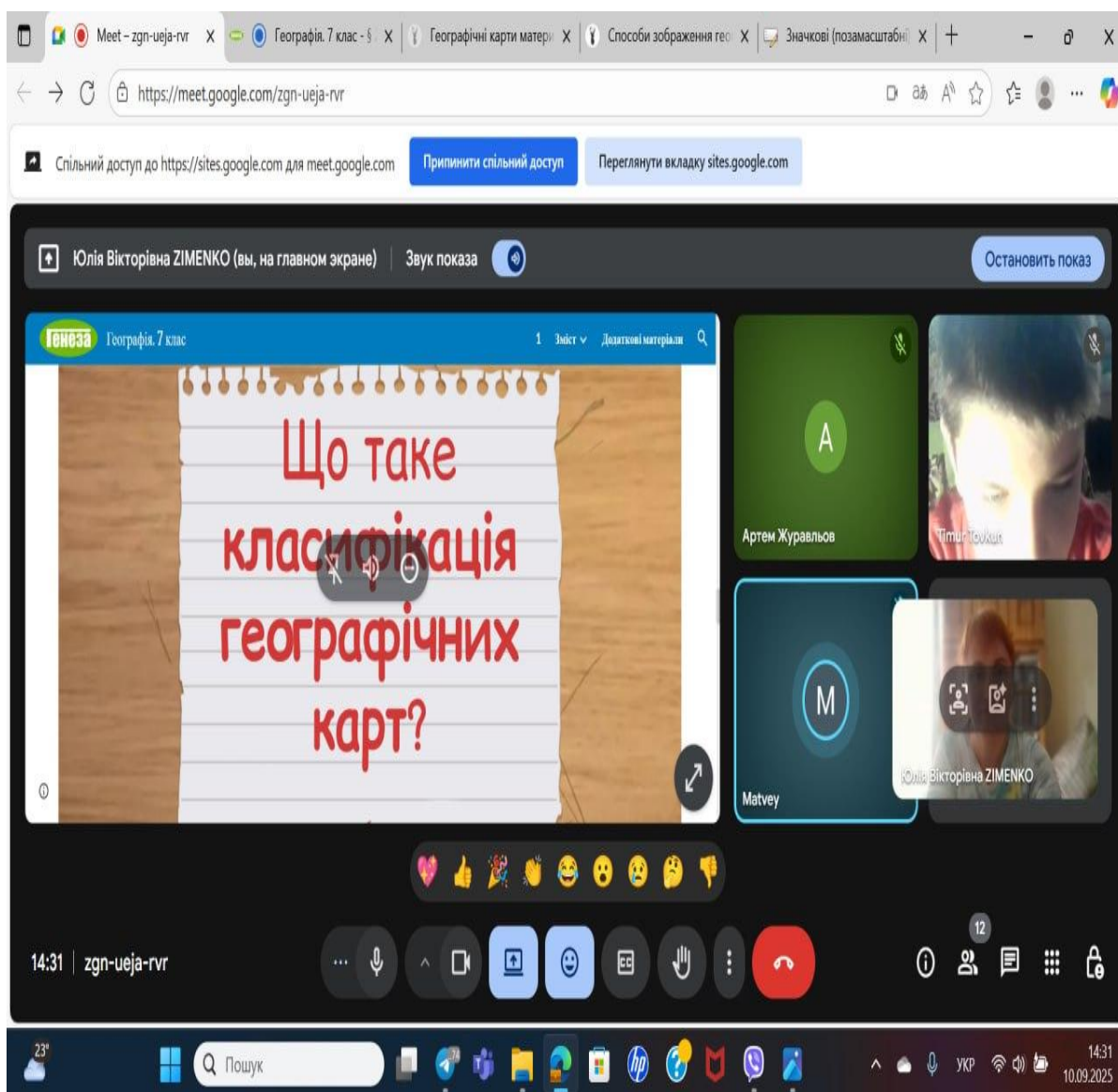

Рис. 3.5 Wordwall: “Класифікація географічних карт” (адаптоване завдання для учнів з ООП) (власне фото автора)

2. *Kahoot* [55] використовується для проведення інтерактивних вікторин, тематичних конкурсів та повторення матеріалу курсу. Учні з особливими освітніми потребами можуть відповідати у своєму темпі, вибираючи відповіді з запропонованих варіантів. Надає миттєвий зворотний зв'язок, що сприяє формуванню почуття досягнення.

3. *LearningApps* [56] – платформа для створення мультимедійних інтерактивних вправ. Учні виконували такі завдання, як зіставлення об'єктів, географічні пазли та хмари слів. Для учнів з особливими освітніми потребами платформа пропонує вправи з голосовими підказками та великим шрифтом.

Наприклад онлайн-гра у форматі пазли – Оболонки Землі (рис 3.6). Така гра виконується на закріплення знань про структуру Землі; розвиток просторового та образного мислення; формування навичок класифікації природних компонентів; створення позитивного емоційного фону через гру.

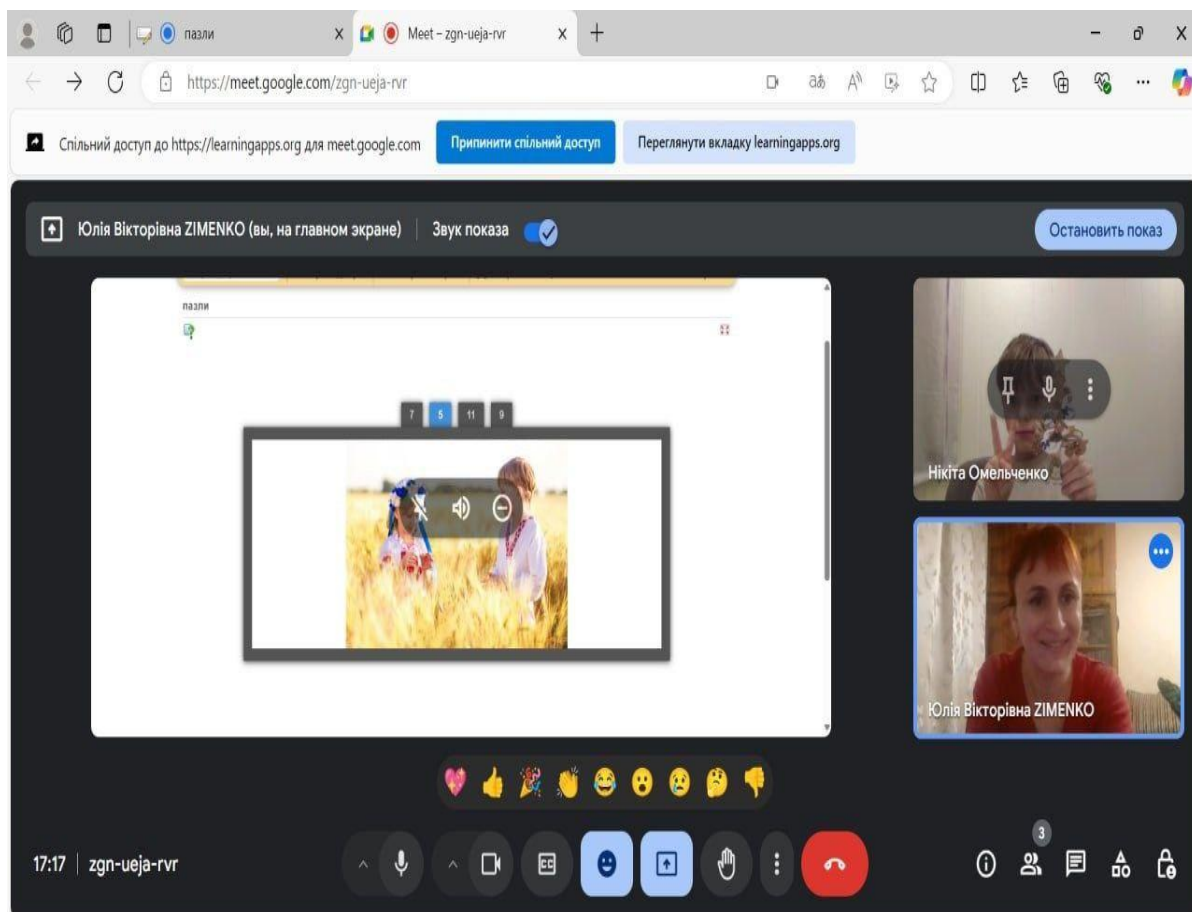

Рис 3.6 LearningApps: «Пазли – Оболонки Землі» (адаповане завдання для учнів з ООП) під час індивідуального заняття (власне фото автора)

Таким чином, активне впровадження інтерактивних технології у викладанні географічних дисциплін у школах сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку когнітивних здібностей учнів, формуванню ключових компетентностей та забезпеченню більш глибокого і свідомого засвоєння навчального матеріалу. І це буде доведено у педагогічному експерименті який буде описаний у наступному підрозділі.

3.2. Вплив комбінування методів на навчальну мотивацію та академічну успішність учнів з ООП

Метою цього педагогічного експерименту є перевірка дієвості комбінування традиційних, інтерактивних та ігрових методів навчання для підвищення мотивації до знань та покращення успішності дітей з особливими освітніми потребами на уроках географії.

Педагогічний експеримент покликаний з'ясувати, яких із наведених нижче результатів можна досягти шляхом інтеграції різних методів навчання:

- Зробити навчальний процес більш зрозумілим;
- Забезпечити надійне засвоєння знань та формування ключових компетентностей.
- Підвищити інтерес учнів до вивчення географії;

Для досягнення поставлених цілей в експериментальному дослідженні визначено такі *завдання*:

1. Проаналізувати стан мотивації до навчання та рівень навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами на етапі експериментального спостереження.

2. Розробити систему навчання географії з використанням інтегрованої методики викладання (традиційної, інтерактивної, ігрової, візуалізаційної).

3. Реалізація формувальної фази експерименту, під час якої вищезазначені методи навчання будуть інтегровані в навчальний процес.

4. Оцінка змін у мотивації до навчання, когнітивній діяльності та навчальних досягненнях учнів після впровадження інтегрованого підходу до навчання.

5. Аналіз отриманих результатів, оцінка ефективності обраних методів навчання та надання рекомендацій щодо навчання для вчителів географії, які навчають учнів з особливими освітніми потребами.

Тому *ціль педагогічного експерименту* – науково підтвердити вплив поєднання різних методів навчання в інклюзивному освітньому середовищі на якість засвоєння знань з географії та розвиток мотивації до навчання.

Педагогічний експеримент проводився базі КЗ Хорошівського ліцею Безлюдівської селищної ради Харківської області, яка забезпечує інклюзивне навчання учнів з різними освітніми потребами. У дослідженні брали участь учні 6-8 класів, серед яких були діти з інтелектуальними порушеннями, затримкою психічного розвитку та труднощами у навчанні.

Загальна кількість учасників експерименту становила 70 учнів, 4 з яких мали особливі освітні потреби. Для забезпечення достовірності результатів учні були поділені на *контрольну* та *експериментальну* групи:

Контрольна група навчалася за традиційною методикою викладання географії, тоді як *експериментальна група* навчалася за навчальною програмою, яка активно поєднувала традиційні, інтерактивні, ігрові та наочні методи навчання.

Експеримент проводився протягом трьох місяців у першому семестрі 2025-2026 навчального року і був поділений на наступні етапи:

Констатувальний етап — діагностика початкового рівня мотивації та успішності.

Формувальний етап — упровадження комбінованих методів навчання.

Контрольний етап — перевірка змін та узагальнення результатів.

В *експериментальній групі* використовувався інтегрований метод навчання (поєднання іноваційного, інтерактивного, ігрового та проектного методів навчання), а в *контрольній групі* - традиційні методи навчання.

На першому етапі було використано вхідна анкета (додаток Д) і тестові запитання на тему: «Земля як планета. Вступ до географії» (додаток Е)

Оцінювалося: рівень пізнавального інтересу; емоційне ставлення до теми; самооцінка результатів навчання.

Аналіз результатів вхідної діагностичної анкети. Вхідна діагностика проводилася серед 70 учнів 6–7- 8 інклюзивних класів, з яких 4 учні мають

особливі освітні потреби. Метою опитування було з'ясувати рівень навчальної мотивації під час дистанційного вивчення географії.

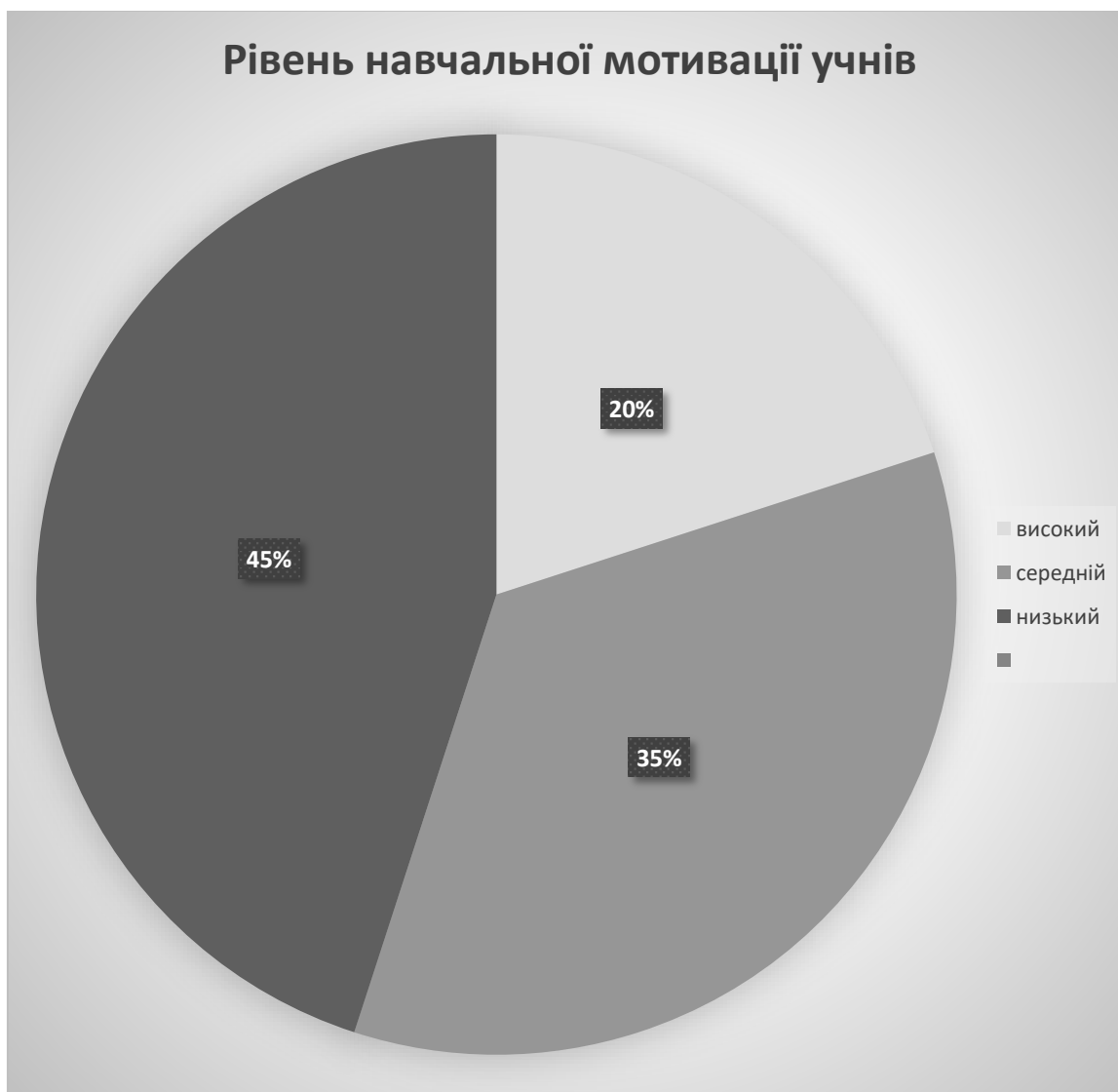

Рис 3.7 Аналіз результатів вхідної діагностичної анкети (побудовано автором)

Після проведення діагностики, яка проводилася впродовж 8-12 вересня 2025 року, результати зображені на *круговій діаграмі рис 3.7* можна зробити такі висновки:

- 20% учнів мають високу мотивацію - активно беруть участь у навчанні та виявляють інтерес до предмета;
- 35% знаходяться на середньому рівні, де інтерес проявляється вибірково;

- 45% знаходяться на низькому рівні мотивації, що пов'язано з труднощами концентрації уваги та відсутністю безпосередньої взаємодії.

Як наслідок з'ясувалося, що переважна більшість учнів, зокрема з особливими освітніми потребами, мають низький рівень зацікавленості у навчанні. Це свідчить про необхідність комплексного підходу до навчання, що поєднує ігрові та практичні форми, які сприяють активізації пізнавальної діяльності та підвищенню мотивації до вивчення географії.

База та учасники експерименту. Другий етап педагогічного експерименту був спрямований на перевірку ефективності традиційних та інноваційних форм і методів навчання географії учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах дистанційного навчання з 15.09 по 21.11.2025

Було сформовано контрольну та експериментальну групи:

Контрольна група (учні 6 класу де навчається 2 учні з ООП) використовувала традиційні методи викладання географії, переважно вербальні та інтуїтивні методи навчання, за підручниками, контурними картами, практичними роботами та тестами.

Експериментальна група (учні 7-А класу з одним учнем з ООП, та учні 8 класу – один учень з ООП) використовує сучасну навчальну програму, яка активно поєднує традиційні, інтерактивні, ігрові та наочні методи навчання. На заняттях використовуються онлайн-платформи (ClassTime, Wordwall, LearningApps), віртуальні тури (Google Earth, Google Arts & Culture), інтерактивні карти, групові проекти, вікторини та мультимедійні презентації.

Контрольна група 6 класу: навчальна програма та традиційні методи

Підручник: «Географія. 6 клас» (Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) [8].

Модельна навчальна програма: «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) [7]. «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09.02.2022 № 143)

Під час проведення формувального етапу педагогічного експерименту було вивчено два розділи : I. ВСТУП ДО ГЕОГРАФІЇ , розділ II «Способи зображення Землі».

Мета: Дати учням уявлення про особливості природи Землі, навчити орієнтуватися на карті та в просторі, розвинути когнітивний інтерес до вивчення географії, розвинути екологічне мислення та навички роботи з різними джерелами географічної інформації.

Традиційні методи які були використані (для онлайн-уроків):

1. Вербальні методи:

Лекція, пояснення вчителя;

Усні бесіди та обговорення;

2. Наочні методи:

Демонстрація карт і атласів;

Використання схем, таблиць, малюнків;

Показ кліматичних діаграм

3. Практичні методи:

Робота з картами та глобусом самостійно.

Практичні завдання (виконання простих практичних завдань для вимірювання відстаней і напрямків;)

Малювання схем і карт

4. Контроль знань:

Тести , практичні та контрольні роботи;

Усне опитування та обговорення

Експериментальна група: використання інтегрованого методу навчання

Підручники: «Географія. 7 клас» (Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.)

«Географія. 8 клас» (Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.)

Модельна навчальна програма: «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) [7]. «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09.02.2022 № 143)

Під час проведення формувального етапу педагогічного експерименту було вивчено два розділи :

У 7 класі : Розділ І. ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ.

Розділ ІІ. МАТЕРИКИ ТРОПІЧНИХ ШИРОТ Африка.

У 8 класі : Розділ І. Картографічні джерела інформації

Розділ ІІ. Географічний простір України.

Уроки на цьому етапі були побудовані за принципом змішаних занять, під час яких послідовно проводяться різні види діяльності: сприйняття нового матеріалу, виконання практичних і когнітивних завдань, ігрові ситуації , інтерактивне спілкування та рефлексія.

Окрема увага приділялася адаптації освітнього процесу для учнів з особливими освітніми потребами:

- максимально спрощувалися інструкції,
- завдання ускладнювалися поступово ,
- збільшувалася кількість візуальних і практичних методів,
- інформація подавалася в мультимедійному форматі (картинки, відео, аудіо, текст).

Для підтримання інтересу до предмета й підвищення пізнавальної активності учнів з особливими освітніми потребами були активно використані онлайн-платформи, елементи ігрових технологій, віртуальні екскурсії, інтерактивні карти, дослідницькі завдання та міждисциплінарні зв'язки з історією, біологією та природничими науками (рис. 3.5, 3.6).

На етапі систематизації знань учнів проводилися такі інтерактивні вправи як «Доповніть речення» та «Поясніть причину» (для прикладу частина уроку наведена нижче):

Вчитель: Діти, давайте перевіримо, як добре ви засвоїли сьогоднішню тему. Я прочитаю початок речення, а ви доповніть його. Інтерактивне завдання «Доповніть речення»:

Африку посередині перетинає ...

Африка знаходиться в ...

Східною крайньою точкою вважається ...

З заходу материк омиває ...

Найбільша затока – ...

Острів Мадагаскар від Африки відокремлює ...

Найдовша річка....

Найжаркіша пустеля...

Вчитель: Чудова робота!

З метою активізації пізнавальної діяльності та розвитку практичних навичок учнів з особливими освітніми потребами було організовано кілька групових занять у формі очних уроків, під час яких застосовувалися різноманітні інтерактивні, ігрові та наочні методи навчання.

Одним з найбільш ефективних інструментів навчання стало використання пазлів «Карта України.» Такий вид діяльності сприяв розвитку просторового мислення, зорової пам'яті, уваги та вміння працювати в команді. Для дітей з особливими освітніми потребами робота з пазлами також мала корекційне значення, поєднуючи візуальне сприйняття, логічне мислення та розвиток дрібної моторики (рис.3.8).

Рис.3.8 З учнями з ООП Хорошівського ліцею впровадження ігрових технологій (власне фото автора)

Крім того, під час уроків використовувалася адаптована настільна гра «Мандрівка Україною», яка допомагала закріпити знання про географічне положення областей, природні зони, природні та культурні пам'ятки. Учні, поділені на команди, грали роль мандрівників, відповідаючи на запитання та рухаючись за ігровим маршрутом на карті України. Така форма роботи поєднувала елементи навчання та змагання, підвищувала інтерес до теми, розвивала мислення, вміння приймати рішення та співпрацювати з однокласниками (рис 3.9)

Рис 3.9 З учнями з ООП Хорошівського ліцею впровадження ігрових технологій (власне фото автора)

Ефективними виявилися також рольові ігри «Я - мандрівник» (рис. 3.4) та «Метеорологічна станція» (рис. 2.2). У грі «Я - мандрівник» учні грали роль дослідників і вирушали в «подорож» континентами, дізнаючись про особливості природи, клімату та населення різних частин світу. Гра «Метеорологічна станція» дозволила їм відтворити роботу синоптиків: Учні спостерігали за погодними умовами, фіксували температуру, вологість та напрямок вітру, складали короткі прогнози погоди. Ця діяльність допомогла розвинути дослідницькі навички, вміння аналізувати інформацію та робити висновки. Крім того, були здійснені віртуальні подорожі у вигляді перегляду

відеоекскурсій та роботи з мультимедійними картами. Учні «відвідали» видатні природні об'єкти України, познайомилися з цікавими географічними фактами, що забезпечило візуалізацію навчального матеріалу та посилило емоційне сприйняття предмета (рис 3.10).

Рис.3.10 З учнями з ООП Хорошівського ліцею під час перегляду відеоекскурсії видатними природними об'єктами України (власне фото автора)

Використання цих форм створило сприятливу атмосферу взаємодії, підвищило мотивацію до вивчення географії, розвинуло в учнів навички комунікації та самостійності. Для дітей з особливими освітніми потребами ці методи стали ефективним засобом в навчальному процесі, сприяючи підвищенню їхньої самооцінки, академічної успішності та соціалізації в колективі.

Контрольний етап

Для оцінки результативності інноваційних методів у навчанні географії було проведено порівняльний аналіз результатів освітньої діяльності учнів у контрольній та експериментальній групах.

Критеріями оцінювання були:

- рівень засвоєння навчального матеріалу (когнітивний компонент);
- рівень мотивації до навчання;
- активність на заняттях;
- рівень самостійності та пізнавального інтересу;
- ступінь адаптації учнів з ООП до дистанційного формату навчання.

Для визначення динаміки результатів ми використовували вхідну та вихідну анкету, спостереження за їхньою участю в навчальному процесі, аналіз виконаних практичних робіт та тестових завдань.

Контрольна група

Учасники контрольної групи, які навчалися за традиційною методикою, показали стабільні, але середні результати. Більшість дітей мали низьку навчальну мотивацію, особливо під час дистанційного навчання.

Аналіз успішності показав, що після формульовального етапу

- 45% респондентів показали низький рівень знань,
- 40% мали середній рівень знань
- лише 15% показали достатній рівень знань.

Учні з особливими освітніми потребами цієї групи потребували додаткового пояснення завдань і часто зазнавали труднощів у самостійному опрацюванні картографічних матеріалів та матеріалів практичних робіт.

Експериментальна група

У процесі використання інноваційних, інтерактивних та ігрових методів навчання експериментальна група показала значну позитивну динаміку за всіма досліджуваними показниками.

Наприкінці формувального етапу результати виявилися такими:

- 10 % учнів залишилися на низькому рівні,
- 40 % - на середньому рівні,
- 35% - на достатньому рівні,
- 15% показали високий рівень засвоєння матеріалу.

Учні з особливими освітніми потребами показали значне покращення сприйняття навчального матеріалу завдяки візуальній підтримці, ігровим елементам, роботі з інтерактивними картами та використанню платформ Wordwall, [62].ClassTime [8].та LearningApps. [16]. Ці підходи сприяли розвитку уваги, підвищенню пізнавальної активності та створенню стану успіху.

Порівняльний аналіз

Результати порівняння показують, що показники навчальної мотивації та участі в навчальному процесі в контрольній групі залишилися приблизно на тому ж рівні, тоді як в експериментальній групі вони зросли в середньому на 25-30%.

Використання мультимедійних ігор, віртуальних екскурсій та спільних проєктів підвищило інтерес учнів до предмета, покращило засвоєння понять і термінів, розвинуло просторове мислення.

Таким чином, аналіз результатів формувального етапу підтверджує, що поєднання традиційних і сучасних методів навчання є ефективним у роботі зі школярами з особливими освітніми потребами, особливо в умовах дистанційного навчання. Інноваційні форми роботи не тільки підвищують якість знань, а й сприяють розвитку соціальної взаємодії, мотивації та самостійності дітей. Результати дослідження наведені у таблиці 3.1 та у порівняльній діаграмі 3.11 неведеній нижче.

Таблиця 3.1. Результати формувального етапу експерименту
(побудована автором)

Рівень навчальних досягнень	Контрольна група, %	Експериментальна група, %
Низький	45	10
Середній	40	40
Достатній	15	35
Високий	0	15

Порівняння рівнів навчальних досягнень учнів після формувального етапу.

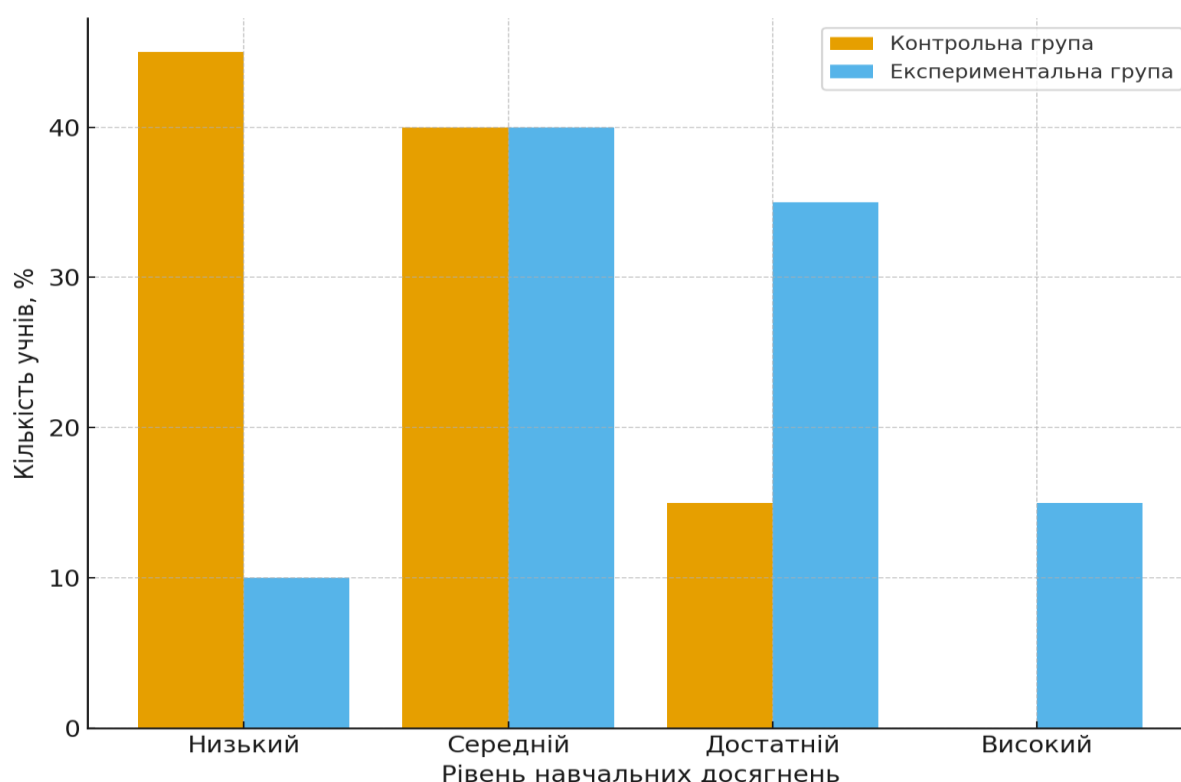

Рис 3.11 Порівняльна діаграма навчальної мотивації (побудовано автором)

Проведене дослідження показало, що застосування інноваційних методів навчання є важливою умовою підвищення ефективності освітнього процесу в сучасних кризових умовах, таких як пандемія COVID-19 та воєнний стан.

Аналіз освітньої діяльності Хорошівського ліцею в Харківській області показав, що основними труднощами в умовах дистанційного та змішаного

навчання є: обмежений доступ деяких учнів до технічних засобів, відключення світла, постійні тривоги, зниження мотивації до навчання, труднощі в комунікації між вчителями та учнями, а також труднощі в забезпеченні індивідуального підходу до дітей з особливими освітніми потребами. Однак систематична підтримка вчителів, адаптація навчальних матеріалів та використання цифрових технологій допомогли зменшити негативний вплив цих факторів.

Використання інтерактивних, ігрових, візуальних та цифрових методів у викладанні географії сприяло активізації когнітивної діяльності та кращому засвоєнню навчального матеріалу. Для учнів з особливими освітніми потребами були розроблені адаптовані форми занять: дидактичні ігри віртуальні екскурсії та використання онлайн-платформ (ClassTime, [16], Wordwall [62], LearningApps [56]). Ці методи допомогли створити комфортне середовище, в якому учні могли бути активними, співпрацювати та самостійно виконувати завдання.

Результати педагогічного експерименту показали, що поєднання традиційних і сучасних методів позитивно впливає на мотивацію до навчання та успішність учнів з особливими освітніми потребами. Учні експериментальної групи показали кращі результати у засвоєнні навчального матеріалу, проявили інтерес до географії та розвинули самостійність, комунікативні та соціальні навички. Такий метод забезпечив індивідуалізацію навчання, активну залученість учнів до освітнього процесу та покращення їхньої самооцінки.

Впровадження інноваційних методів у поєднанні з традиційними методами у викладанні географії створює необхідні умови для формування інклюзивного освітнього середовища, підвищення якості знань та розвитку особистісних і соціальних компетентностей учнів з особливими освітніми потребами, особливо в умовах пандемії та воєнного стану.

ВИСНОВКИ

Система базової освіти в Україні передбачає, що учні набувають ключових компетентностей (володіння державною мовою, здатність до інновацій, навчання протягом усього життя тощо) та міжпредметних навичок (висловлення власної думки, читання та розуміння, прийняття рішень тощо). За тим самим стандартом навчаються також учні з особливими освітніми потребами. Однак їхнє навчання також містить корекційний та розвивальний компонент, який передбачає низку заходів для виправлення порушень. Тому зміст навчальних програм стає інструментом для здійснення цієї роботи. Навчання географії відіграє велику роль у всебічному розвитку учнів з особливими освітніми потребами та їхньому вихованні. У результаті виконання дослідження, яке лягло в основу кваліфікаційної роботи магістра на тему: «Використання традиційних та інноваційних форм і методів навчання на уроках географії для дітей з особливими освітніми потребами» поставлена мета була досягнута. У кваліфікаційній роботі магістра ефективність поєднання традиційних та інноваційних форм і методів навчання географії дітей з особливими освітніми потребами була теоретично обґрунтована, практично застосована та експериментально підтверджена.

У першому розділі роботи викладено теоретичні основи використання традиційних та інноваційних методів у викладанні географії, проаналізовано наукові та методологічні джерела, що визначають суть понять «інноваційні методи навчання», «інклюзивна освіта», «учні з особливими освітніми потребами». Теоретичний аналіз показав, що традиційні методи навчання - словесні (пояснення, бесіда, робота з підручником), наочні (пояснення, ілюстрації, моделі, карти) та практичні (вправи, дослідницькі завдання) - залишаються важливими у процесі навчання географії. Вони забезпечують структурування змісту, формування фонових знань та розвиток спостережливості, логічного мислення і просторових уявлень. Однак сучасні освітні виклики, а також індивідуальні особливості учнів з особливими

освітніми потребами вимагають оновлення та доповнення цих методів. Теоретичний аналіз підтвердив, що традиційні методи навчання географії є основою освітнього процесу, а інноваційні технології - важливим засобом їх удосконалення в умовах інклюзивної освіти. Їх комплексне застосування дозволяє створити полегшене, гнучке та ефективне навчальне середовище для учнів з особливими освітніми потребами.

У другому розділі розглянуто особливості організації навчального процесу для дітей з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти. Визначено педагогічні умови ефективного поєднання традиційних і сучасних форм роботи, розроблено приклади адаптованих завдань та ігор у викладанні географії. Розглянуто можливості використання цифрових платформ та мультимедійних ресурсів у навчанні географії учнів з особливими освітніми потребами. Висвітлено потенціал інтерактивних карт, онлайн-тренажерів, віртуальних лабораторій, презентаційних сервісів та навчальних ігор для підвищення мотивації та доступності навчального матеріалу. Особливий акцент зроблено на ефективності використання віртуальних подорожей, які дозволяють учням зануритися в новий простір і спостерігати природні об'єкти, ландшафти, культурні пам'ятки та географічні явища у форматі 3D, що значно полегшує сприйняття та запам'ятовування інформації дітьми з особливими освітніми потребами. Доведено, що системне впровадження адаптованих форм роботи та цифрових технологій створює умови для більш повного включення учнів з особливими освітніми потребами в освітній процес, підвищує їхню навчальну активність та сприяє становленню базових компетентностей з географії.

У третьому розділі наведено результати експерименту на базі КЗ «Хорошівський ліцей», Безлюдівської селищної ради Харківської області [47]. Під час дослідження було підтверджено, що застосування інноваційних технологій (інтерактивних, ігрових, візуальних, інформаційно-комунікаційних) сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку просторового мислення, комунікативних навичок та самостійності учнів, які

мають ООП. Метою експериментальної частини була перевірка ефективності поєднання традиційних та інноваційних методів у навчанні географії учнів з особливими освітніми потребами та визначення впливу модифікованих форм роботи на їхні навчальні досягнення. Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп показав, що в експериментальній групі, де застосовувалися комбіновані методи навчання, відбулося значне поліпшення успішності навчання.

Тож, поєднання традиційних та інноваційних методів навчання забезпечує цілісність освітнього процесу, робить уроки географії більш зрозумілими, цікавими та ефективними для учнів з різними освітніми потребами. Інноваційні форми роботи (рольові ігри, головоломки, віртуальні екскурсії, онлайн-платформи ClassTime, [16], Wordwall [62], LearningApps [56]. допомагають розвивати соціальну взаємодію, самостійність та позитивну мотивацію до навчання. Індивідуалізація навчання та адаптація дидактичного матеріалу до особливостей учнів з ООП є однією з необхідних умов для їх успішної інтеграції в освітній простір. Використання інноваційних технологій разом із традиційними методами створює сприятливе середовище для інклюзивного навчання навіть у форматі дистанційної освіти. Таким чином, результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що ефективне поєднання традиційних і сучасних методів навчання на уроках географії сприяє підвищенню якості знань дітей з особливими освітніми потребами, розвитку їхньої когнітивної діяльності та соціальної адаптації. Отримані результати мають практичне значення і можуть бути використані вчителями географії, асистентами вчителів та педагогами інклюзивних навчальних закладів при плануванні, адаптації та реалізації навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук І. М. Інтерактивні технології навчання в сучасній школі. Полтава: ДОН ПДОА, 2016. 69 с. URL: <https://naurok.com.ua/naukova-robota-interaktivni-tehnologi-navchannya-v-suchasniy-shkoli-145469.html>
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». – Київ: Освіта України, 2017. – 191 с. – URL: <https://mon.gov.ua/static/objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>
3. Безуглий В. В., Лисичарова Г. О., Костащук І. І., Дарчук К. В. Географія. 8 клас : підручник. Київ : Генеза, 2025. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2982-geografiia-bezuglyi-8-klas-2025.html>
4. Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б. Географія (8 клас) для осіб з особливими освітніми потребами. Частина 2. Київ : МОН України, 2021. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/864-geografiya-8-boyko-2016-nova-programa.html>
5. Бойко О. Віртуальна комунікація як засіб навчання в інклюзивному освітньому середовищі // Молода наука-2023 : зб. наук. праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених : у 5 т. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 61–63. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=TwtIq1YAAAAJ&hl=uk>
6. Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. Полтава : ПОІППО, 2006. С. 41–76. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056127.pdf>
7. Географія. 6–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М. Київ : МОН України, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH->

- poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf
8. Географія. 6 клас / Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М. Київ : МОН України, 2022. URL: <https://shkola.in.ua/2833-heohrafiia-6-klas-kobernik-2023.html>
  9. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
  10. Електронна бібліотека НАПН України. Відділ навчання географії та економіки.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/geed/>
  11. Жемеров О. О., Блазун В. М. Сучасні технології навчання географії України : методичний посібник для студентів-географів ВНЗ. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 33 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/95e4855e-0b48-435f-91d5-1a42028ddc54/content>
  12. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів. Київ, 2021.
URL: https://ispukr.org.ua/?page_id=8429
  13. Касіяник І. П., Мисько В. З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2017. 130 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1817/Kasiianyuk-I.P.-Mysko-V.Z.-Metodyka-navchannia-heohrafi-28teoretychnyi-aspekt29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  14. Картографічна вікторина : мобільний додаток.
URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.asmolgam.maps&hl=uk>

- 15.Кластайм. Онлайн-платформа для вчителів.
URL: <https://www.classtime.com/uk.html>
- 16.Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Київ : ІМЗО, 2018. С. 77–86. URL: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyku/dlya-pedpratsivnykiv-ospotreby/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovyshchi%20\(Kolupaieva_Taranchenko\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyku/dlya-pedpratsivnykiv-ospotreby/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovyshchi%20(Kolupaieva_Taranchenko).pdf)
- 17.Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навчально-методичний посібник. Київ : НАПН України, 2023. 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739317/1/Kolupaeva.Taranchenko.Inclusia.Pokrokovovo.pdf>
- 18.Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за ред. Топузова О. М., Надтоки О. Ф. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2018. URL: <https://undip.org.ua/library/kontseptsia-navchannia-heohrafi-ukrainy-v-osnovniy-ta-starshiy-shkoli/>
- 19.Куделя Л. А. Використання інтерактивних технологій на уроках географії. Інформаційно-методичний посібник / Л. А. Куделя. – Фастів: ДОН КДОА, 2016. 23 с. URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikoristannya-interaktivnih-tehnologiy-na-urokah-geografi-23148.html>
- 20.Кухаренко В. М. Тьютор дистанційного та змішаного навчання : посібник. Київ : Міленіум, 2019. 307 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/c2c9ebae-6b2a-43c5-8bde-9c17770d97fb>
- 21.Масляк П. О., Даценко Л. М., Капіруліна С. Л., Курач Т. М., Бродовська О. Г. Географія (8 клас) з поглибленим вивченням. Харків : Ранок, 2022. URL: https://znayshov.com/Books/Details/heohrafiia/8klas/heohrafiia_8_masliak_poh1_2021/1251

22. Міжнародна організація по міграції. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy>
23. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>
24. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу в закладах освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0787729-25#Text>
25. Міністерство освіти і науки України. Зведена таблиця «Відомості про заклади спеціальної освіти на початок 01.01.2025 року». URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani?utm_source
26. Найда Ю. М., Ткаченко Л. М. Стандарти громадськоактивної школи: соціальна інклюзія : навчально-методичний посібник / за ред. Даниленко Л. І. Київ : Плеяди, 2014. 68 с. URL: http://ussf.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=87:navchanno-metodychnyi-posibnyk-sotsialna-inklyuziya&catid=19&Itemid=251
27. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.: іл., табл.. – (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип.. 11 (155)). URL: <https://undip.org.ua/library/metodyka-navchannia-geohrafii-ukrainy-metodychnyy-posibnyk/>
28. Одинченко Л. К. Географія (8 клас) для осіб з особливими освітніми потребами (F 70). Київ : Либідь, 2020. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/textbook-special-needs-educational-f70-geography-8-class-2020-odinchenko/>
29. Освіторія Медіа. URL: <https://osvitoria.media/>
30. Освітній проєкт «На урок». URL: <https://naurok.com.ua/>

31. Отримання знань – дистанційна підтримка освіти школярів. URL:
<https://disted.edu.vn.ua/>
32. Падлет (Padlet). Онлайн-ресурс. URL: <https://padlet.com/>
33. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : [Б.в.], 2007. 144 с. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf
34. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2004. С. 64–66. URL:
https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf
35. Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
36. Постанова Кабінету Міністрів України № 872 «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Київ : КМУ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF#Text>
37. Про.Світ. Центр інноваційної освіти.
URL: <https://prosvitcenter.org/>
38. Рекомендації Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій освітніх труднощів та рівнів підтримки. Київ : ІСПП НАПН України, 2021. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=12987>
39. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. 1994. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
40. Світова географія : мобільний додаток.
URL:
<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.habapps.geoquiz&hl=uk>

41. Софій Н., Стягунова О., Федоренко О. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами : методичні рекомендації. Київ : УІРО, 2024. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/2024/07/29/Otsinyuvannya.navch.dosyahn.uchniv.z.OOP-metodrekomentatsiyi-2024.pdf>
42. Стеблюк С. В. Методика інклюзивного навчання за Концепцією «Нова українська школа» : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Ужгород, 2023. 113 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/72456>
43. Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А. Географія. Україна у світі: природа, населення : підручник для 8 класу. Київ : Оріон, 2016. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/824-geografiya-8-klas-topuzov.html>
44. Modeling of educational. Можливості дистанційного навчання географії й організація дистанційної форми віртуального уроку. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2011. № 1. С. 40–42. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=komp_2011_1_13
45. Фют І. В. Інтерактивні методи навчання на уроках географії з використанням ІКТ // Педагогічний дискурс. 2010. Вип. 7. С. 232–235. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=peddysk_2010_7_55
46. ХОРОШІВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ БЕЗЛЮДІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ.
URL: <https://sites.google.com/view/khoroshiv-lyceum/>
47. Цифрова інклюзія : додаток. URL: <https://dimobi.org.ua/>
48. Школа-колегіум Патріарха Йосифа Сліпого. Особливості дистанційного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Тернопіль, 2020.

- URL: <https://12.school-info.te.ua/blog/84-formi-zdobuttja-osviti/osoblivosti-distancijnogo-navchannja-dlja-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam>
- 49.Зіменко Ю. Значення географічних занять для учнів з особливими освітніми потребами. Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – 260 с. 34
URL:http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Zbirnyk_stud.konf_.Region-2025.pdf
- 50.Adanalı R. How Geogames Can Support Geographical Education? // Review of International Geographical Education (RIGEO). 2021. Vol. 11(1). P. 215–235.
URL: <https://rigeo.org/menu-script/index.php/rigeo/article/view/302>
- 51.GeoGebra. Інтерактивний ресурс. URL: <https://www.geogebra.org/?lang=uk>
- 52.Google Arts & Culture. Віртуальні подорожі. URL: <https://artsandculture.google.com/?hl=uk>
- 53.Google Earth. URL: <https://earth.google.com/web/>
- 54.Google Maps. URL: <https://www.google.com/maps>
- 55.Kahoot. Інтерактивна платформа. URL: <https://kahoot.it/>
- 56.LearningApps. Інтерактивний ресурс. URL: <https://learningapps.org/11800814>
- 57.Modeling of educational activities in geography lessons in conditions of the New Ukrainian School // ResearchGate, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/390224044_Modeling_of_educational_activities_in_geography_lessons_in_conditions_of_New_Ukrainian_School
- 58.National Geographic MapMaker. URL: <https://www.arcgis.com/apps/instant/atlas/index.html?appid=0cd1cdee853c413a84bfe4b9a6931f0d>
- 59.Seterra Online. URL: [The Ultimate Map Quiz Site - Seterra](https://www.seterra.com/)
- 60.UAdemy – Нові знання. Україна. URL: <https://nz.ua/pages/arbook>

61. Vseosvita. Інноваційні методи навчання біології та географії в сучасній школі: як зробити уроки цікавими та ефективними для учнів. Київ, 2025.
URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-innovatsiini-metody-navchannia-biolohii-ta-geohrafii-v-suchasni-shkoli-iak-zrobyty-uroky-tsikavymy-ta-efektyvnymy-dlia-uchniv-935995.html>
62. Wordwall. Інтерактивний ресурс. URL: <https://wordwall.net/uk>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Діти з особливими потребами (типологія)

Додаток Б.

Таблиця Б 1 Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами на уроках географії (побудовано за [24, 42])

<i>№</i>	<i>Критерій оцінювання</i>	<i>1 рівень (початк.)</i>	<i>2 рівень (середній)</i>	<i>3 рівень (достатній)</i>	<i>4 рівень (високий)</i>
<i>1</i>	Розуміння матеріалу	Розуміє окремі поняття з допомогою вчителя	Відтворює прості факти з опорою на зразок	Пояснює основні закономірності	Вільно оперує поняттями, робить висновки
<i>2</i>	Поняття просторових уявлень	Важко орієнтується на карті	Орієнтується з підказкою	Може показати об'єкти самостійно	Вільно працює з картою, аналізує
<i>3</i>	Уміння працювати з географічною картою	Виконує завдання лише за допомогою	Виконує прості дії за зразком	Користується картою самостійно	Застосовує карту для аналізу явищ
<i>4</i>	Застосування знань у практичних ситуаціях	Виконує завдання з допомогою	Частково застосовує знання	Застосовує знання у стандартних ситуаціях	Застосовує знання у нових, нестандартних ситуаціях
<i>5</i>	Активність на уроці	Пасивний, рідко бере участь	Бере участь із підтримкою	Активно працює в групі	Проявляє ініціативу, допомагає іншим
<i>6</i>	Самостійність виконання завдань	Потребує постійної допомоги	Частково самостійний	Виконує завдання самостійно	Повністю самостійний у виконанні завдань
<i>7</i>	Комунікація та співпраця	Спілкується з труднощами	Спілкується за підтримки	Взаємодіє з однокласниками	Ефективно співпрацює, висловлює думки

Додаток В

Інтерактивна вправа «Знайди напрямок»

Тема: «Сторони горизонту»

Клас: 6 (інклюзивний клас)

Мета: Розвивати вміння визначати сторони горизонту за допомогою компаса та природних орієнтирів; розвивати просторове мислення, увагу та спостережливість

Хід уроку:

Початок гри – «Компас в дії»

Вчитель показує великий компас (або зображення на екрані). Клас ділиться на команди, кожна з яких отримує кольорові картки зі стрілками (П, З, С, В).

Вчитель дає команди:

«Покажіть, де схід!», «Поверніться на північ!», «Зробіть крок на захід!»

Команди отримують бали за правильне і швидке виконання.

Друга частина — «Живий компас» (руханка)

Учні стають у коло. Один учень стає в центрі з картою «Сонце». Інші повинні визначити, де знаходиться схід, захід, північ і південь, орієнтуючись за «Сонцем» і вказівками вчителя. Для учнів з особливими освітніми потребами використовуються великі візуальні посібники — кольорові стрілки на підлозі або таблички з малюнками (сонце, гори, річка, школа).

Закріплення – «Подорож сторінками карти»

Вчитель показує карту або ескіз школи, а учні визначають напрямок до відомих об'єктів («Де знаходиться їдальня відносно класу?» – «На південь!»).

Для учнів з труднощами в навчанні використовується тактильна карта або схематичний план з рельєфними позначками.

Результат:

Школярі активно рухаються, взаємодіють, легко запам'ятовують сторони світу та формують просторову уяву. Учні з особливими освітніми потребами повністю залучені до роботи завдяки візуальним допоміжним засобам, рухомим елементам та підтримці візуального матеріалу.

ДОДАТОК Г
Індивідуальна навчальна програма
Комунального закладу «Хорошівський ліцей
Безлюдівської селищної ради»
здобувача освіти 6 класу
Кліменко Гліба

за модельною навчальною програмою авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М. , рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
 До підручника авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. [7].

Інформація про адаптацію/модифікацію змісту освітніх компонентів освітньої програми:

- послідовність, форму і теми їх засвоєння, очікувані результати навчання.

Навчальний предмет: Географія (6 А клас)

Відповідальний за адаптацію/модифікацію навчальної програми: Зіменко Ю.В.

Таблиця Г 1

Зміст навчального матеріалу	Очікувані результати навчання	
Розділ І. ВСТУП ДО ГЕОГРАФІЇ Тема 1. Що вивчає географія Тема 2. Як розвивалися знання про Землю	Розуміє сутність географії як науки і може пояснити те, що вивчає, а також усвідомлює значення географічних знань для життя і діяльності людини. Формулює запитання про будову і властивості природних об'єктів, умови виникнення і перебігу природних явищ та їхні характерні ознаки. Самостійно або з допомогою вчителя шукає географічну інформацію в різних джерелах та визначає її корисність і практичну цінність для себе. Демонструє вміння критично оцінювати отриману географічну інформацію. Має загальне уявлення про те, як розширювалися знання людства про нашу планету в давнину; розуміє роль навколосвітніх подорожей у вивченні Землі. Розпізнає основні напрямки сучасних географічних досліджень за допомогою асистента вчителя.	
Розділ ІІ. СПОСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ЗЕМЛІ		

<p>Тема 1. Як можна зобразити Землю</p> <p>Тема 2. План – надійний помічник орієнтування на місцевості</p> <p>Тема 3. Географічна карта – унікальний спосіб пізнання планети</p>	<p>Визначає відмінності між зображенням форми Землі на глобусі та карті; Розрізняє зображення земної поверхні на аерофотознімку, супутниковому знімку, схемі місцевості, топографічній карті, географічній карті та глобусі; має уявлення про масштаб та види креслення;</p> <p>Пояснює, що таке план місцевості та визначати його основні ознаки; розпізнає умовні символи на топографічних картах;</p> <p>Розпізнає карту як важливе джерело географічної інформації, визначає її основні елементи та пояснює її призначення. Розрізняє загальногеографічні та тематичні карти. Використовує карти та картографічні онлайн-сервіси для проведення власних географічних спостережень і досліджень. За підтримки асистента вчителя або інших осіб визначає та пояснює значення сучасних картографічних зображень у повсякденному житті. Вміє показувати на карті паралелі та меридіани.</p>	
<p>Розділ III. ОБОЛОНКИ ЗЕМЛІ</p> <p>Тема 1. Літосфера – кам'яний панцир планети</p> <p>Тема 2. Атмосфера – повітряна ковдра Землі</p>	<p>Розуміє причини руху літосферних плит та механізми землетрусів, виверження вулканів і гейзерів; за підтримки асистента вчителя встановлює взаємозв'язки між основними процесами та явищами, що відбуваються в літосфері. Учень пояснює, як особливості рельєфу впливають на розміщення населення, умови життя та формування світогляду людей. Застосовує попередні знання та досвід для виконання практичних і навчальних завдань, передусім дотримання правил безпечної поведінки під час землетрусу, виверження вулкана чи зсуву.</p> <p>Розуміє будову атмосфери та теплові властивості атмосферного повітря; усвідомлює значення атмосферних процесів і явищ для природи та діяльності людини. Пояснює чинники зміни атмосферного тиску біля поверхні Землі та механізми утворення вітру. Описує основні типи хмар та опадів. За допомогою асистента вчителя проводить нескладні спостереження і досліди та фіксує результати. Використовує метеорологічні онлайн-сервіси та інші цифрові ресурси для організації власних географічних досліджень. Застосовує набуті знання самостійно або за допомогою асистента для вирішення реальних життєвих ситуацій, пов'язаних із подоланням негативних наслідків природних погодних процесів і явищ у своїй місцевості..</p> <p>За допомогою асистента вчителя встановлює взаємозв'язки між основними явищами та процесами, що відбуваються у</p>	

<p>Тема 3. Гідросфера – водне намисто планети</p>	<p>гідросфері. Розуміє необхідність дотримання правил безпечної поведінки під час повені, паводків, льодоходу та снігових заметів, а також під час перебування біля водойм і подорожей водно-болотними угіддями. Формує емоційно-ціннісне відношення до значення води для життя людини та раціонального використання прісної води в господарській діяльності. Критично оцінювати важливість розробки та впровадження заходів з охорони водних об'єктів у своєму регіоні.</p>	
<p>Тема 4. Біосфера – простір існування живих організмів</p>	<p>Пояснює склад біосфери та взаємозв'язки в ній самостійно або з допомогою асистента вчителя. Розуміє біологічне різноманіття форм життя на Землі. Застосовує особистий досвід спостережень за флорою і фауною місцевості для вирішення навчальних і життєвих проблем. Наводить приклади з особистого досвіду догляду за домашніми тваринами та культурними рослинами.</p>	
<p>Тема 5. Природні комплекси – різні обличчя планети</p>	<p>Розпізнає самостійно або з допомогою асистента вчителя наявні взаємозв'язки між компонентами природи; виявляє екологічні проблеми в природних комплексах та пропонує шляхи для їх розв'язання дослідницьким способом; дотримується правил безпечної поведінки в природі під час навчальної екскурсії</p>	
<p>Тема 6. Антропосфера – середовище життя людини</p>	<p>Розуміє значення біосфери для людини як географічного і соціального середовища для життя і діяльності суспільства (самостійно або з допомогою асистента вчителя). Розуміє та пояснює причини нерівномірного розміщення населення на Землі. На політичній карті світу знаходить і показує найбільші за площею та чисельністю населення країни.</p>	

Очікувані результати на кінець року

Формування особистості учня відбувається через становлення цілісного сприйняття світу, яке реалізується в процесі набуття різноманітного соціального досвіду. Цей досвід включає систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах взаємодії людини з навколишнім середовищем, а також методи дослідження, які сприяють здатності ефективно виконувати практичні завдання.

Додаток Д

Інтерактивна гра «Метеостанція»

Тема уроку: Погода та клімат.

Тип уроку: Комбінований (з елементами дослідження).

Формат роботи: Груповий, з елементами індивідуального підходу дистанційний або очний.

Цілі гри:

розвивати практичні навички учнів у спостереженні за погодними явищами;

навчити учнів аналізувати метеорологічні показники та узагальнювати;

розвивати комунікативні, дослідницькі та аналітичні навички;

забезпечити можливість участі в спільних заходах учнів з особливими освітніми потребами.

Хід гри:

1. Підготовка (2–3 хвилини)

Вчитель оголошує тему уроку та коротко пояснює мету гри.

Учні поділяються на «метеостанції» (групи по 4–5 осіб).

Кожній особі призначається роль:

спостерігач — фіксує температуру, тиск, вологість повітря;

аналітик — обробляє отримані дані, порівнює їх із середніми показниками;

синоптик — складає прогноз погоди на наступний день;

репортер — презентує результати діяльності станції.

Для учнів з особливими освітніми потребами ролі обираються відповідно до здібностей учня (наприклад, спостерігач за погодою або ілюстратор погоди — малювання символів погоди, вибір зображень, допомога у заповненні діаграм). Вчитель надає учням прості карти погоди, діаграми або використовує дані з онлайн-джерел (Meteoblue, Windy, Ventusky). Після аналізу кожна група презентує свій прогноз, пояснюючи причини очікуваних змін погоди. Учень з ООП бере участь у презентації, показуючи малюнки або карти.

У дистанційному форматі гра проводиться на платформі Google Meet або Zoom. Учні використовують інтерактивні карти (Google Earth, Windy), створюють спільну таблицю спостережень у Google Sheets і роблять короткі презентації про прогноз за допомогою Canva або Genially.

Очікувані результати:

Для всіх учнів:

- розвинути розуміння метеорологічних процесів;
- розвинути аналітичні, комунікативні та дослідницькі навички;
- розвинути навички роботи з географічними джерелами інформації.

Для учнів з особливими освітніми потребами:

- розвиток спостережливості, уважності та розуміння погодних явищ за допомогою візуальних зображень;
- розвиток навичок командної роботи;
- зменшення тривожності та підвищення впевненості у своїх здібностях;
- розвиток мовленнєвих навичок та вміння висловлювати думки короткими реченнями; створення позитивного досвіду під час участі в групових заходах.

Додаток Е

Навчальна гра «Я – мандрівник» (адаптовано для учнів з ООП)

Тема уроку: Подорож материками світу (або «Подорож Україною» — залежно від теми програми)

Тип уроку: Узагальнення і систематизація знань у формі гри

Клас: 6–7 (інклюзивний)

Мета:

сформувати уявлення про розташування материків, океанів, країн;
розвивати просторове мислення, спостережливість, логічне мислення;
розвивати вміння працювати в команді;
створити емоційно позитивну атмосферу навчання;
адаптувати матеріал для доступності учнів з особливими освітніми потребами

Хід гри:

I. Організаційний момент (3–5 хвилин)

Учитель вітає учнів і пояснює мету заняття.

Клас ділиться на **2–3 команди мандрівників** (змішані групи з урахуванням можливостей дітей з ООП).

Кожна команда обирає **назву та прапор** своєї експедиції.

Адаптація:

Асистент допомагає дітям з ООП приєднатися до команди, виготовити прапорець або піктограму, пояснює правила у спрощеній формі (за потреби – з використанням жестів або карток).

II. Ознайомлення з маршрутом подорожі (5 хвилин)

Учитель демонструє **карту подорожі** (настінна або мультимедійна).

Визначаються пункти зупинок — материки або регіони.

Пояснюється, що на кожній зупинці команду чекає завдання.

Адаптація:

Завдання продубльовано на екрані та у друкованих картках великим шрифтом.

Маршрут подано у вигляді **візуальної схеми з піктограмами**.

III. Основна частина (25–30 хвилин)

Кожна команда рухається маршрутом, виконуючи завдання на зупинках:

1. «**Впізнай об'єкт**» – визначити материк або країну за фото.
2. «**Кліматичні пазли**» – скласти відповідність між кліматом і природною зоною.
3. «**Географічна вікторина**» – відповісти на запитання вчителя або асистента.
4. «**Мандрівна карта**» – нанести на карту маршрут своєї експедиції.

Адаптація:

Для учнів з ООП — спрощені запитання (з варіантами відповідей або візуальними підказками).

Використовуються **картки з ілюстраціями, кольоровими мітками, символами.**

Дозволяється виконання завдань у парі з асистентом або однокласником.

Учитель підкріплює кожен етап **словесною похвалою та балами.**

IV. Підбиття підсумків (5–7 хвилин)

Учитель оголошує результати «подорожі», визначає активних учасників.

Команди презентують свій маршрут і розповідають, що дізналися.

Проводиться **рефлексія**: «Що нового дізнався?», «Що було найцікавіше?».

Адаптація:

Для учнів з ООП — відповіді можуть бути у вигляді вибору з карток або коротких фраз.

Асистент допомагає формулювати висновки.

V. Рефлексія та оцінювання

Виставлення індивідуальних результатів (за участь, старанність, відповідальність). Заповнення короткої **анкети-враження** (для учнів з ООП — у формі смайликів).

Додаток Є

Приклад тестових завдань

Вхідна діагностична анкета для учнів

Мета: з'ясувати ставлення учнів до предмета «Географія» та визначити рівень їхньої навчальної мотивації.

Клас: 6–8 інклюзивні класи

Заклад освіти: Хорошівський ліцей Харківського району

Дата заповнення: _____

ПІБ учня (за бажанням): _____

Оцініть, будь ласка, свої відповіді. Поставте позначку біля обраного варіанта.

I. Ставлення до предмета «Географія»

1. Чи подобаються тобі уроки географії?
  - дуже подобаються
  - іноді цікаво
  - не дуже
  - зовсім не подобаються
2. Які завдання на уроках тобі цікавіші?
  - грати у вікторини, квести
  - працювати з картою
  - слухати розповідь учителя
  - писати або виконувати тести
3. Як часто ти береш участь у роботі на уроці (відповідаєш, виконуєш завдання, працюєш у групі)?
  - завжди активно
  - іноді
  - рідко
  - майже ніколи

II. Пізнавальна активність

4. Якщо ти не розумієш завдання, що ти робиш?
  - питаю вчителя
  - прошу допомоги однокласника
  - намагаюся сам(а) розібратись
  - відкладаю завдання
5. Чи цікаво дізнаватися нове про країни, природу, материки, океани?
  - дуже цікаво
  - іноді
  - не завжди
  - нецікаво

6. Чи хочеш ти знати більше, ніж написано у підручнику?

- так, завжди шукаю додаткову інформацію
- іноді
- рідко
- ні

III. Емоційний комфорт і самооцінка

7. Як ти почуваєшся на уроках географії?

- впевнено і спокійно
- іноді хвилююсь
- буває складно
- часто відчуваю труднощі

8. Як ти оцінюєш свої успіхи з географії?

- дуже добрі
- добрі
- середні
- потребую допомоги

9. Чи подобається тобі працювати в групі або з партнером?

- так, мені це цікаво
- іноді
- не дуже
- волю працювати сам(а)

IV. Загальні висновки (для вчителя/дослідника)

Після заповнення анкети дані узагальнюються за трьома рівнями мотивації:

- **Високий рівень** — позитивне ставлення до навчання, активність, пізнавальна допитливість.
- **Середній рівень** — епізодичний інтерес, часткова самостійність.
- **Низький рівень** — відсутність інтересу, пасивність, труднощі в засвоєнні матеріалу.

Додаток Ж

Приклад тестових завдань

Тестові завдання з теми «Земля як планета. Вступ до географії»

адаптовані також для учнів з ООП: короткі формулювання, один правильний варіант, знайомі слова

1. Що вивчає географія?

- A. Рослини і тварин
- B. Землю, її природу та людей
- C. Лише гори і річки
- D. Атмосферу

Правильна відповідь: B

2. Як називають науку, що вивчає Землю?

- A. Біологія
- B. Астрономія
- C. Географія
- D. Хімія

Правильна відповідь: C

3. Яка форма має Земля?

- A. Куб
- B. Куля
- C. Диск
- D. Прямокутник

Правильна відповідь: B

4. Як називається уявна лінія, навколо якої обертається Земля?

- A. Екватор
- B. Вісь Землі
- C. Меридіан
- D. Орбіта

Правильна відповідь: B

5. Який рух Землі зумовлює зміну дня і ночі?

- A. Навколо Сонця
- B. Навколо осі
- C. Навколо Місяця
- D. Навколо своєї орбіти

Правильна відповідь: B

6. Який рух Землі зумовлює зміну пір року?

- A. Обертання навколо Сонця
- B. Обертання навколо осі

C. Обертання Місяця

D. Рух континентів

Правильна відповідь: A

7. Як називається уявна лінія, що ділить Землю на Північну і Південну півкулі?

A. Меридіан

B. Екватор

C. Орбіта

D. Полюс

Правильна відповідь: B

8. Скільки материків на Землі?

A. 3

B. 4

C. 6

D. 8

Правильна відповідь: C

9. Скільки океанів на Землі?

A. 2

B. 3

C. 4

D. 5

Правильна відповідь: D

10. Найбільший океан світу — це:

A. Індійський

B. Тихий

C. Атлантичний

D. Північний Льодовитий

Правильна відповідь: B

11. Як називають найвищу точку Землі?

A. Антарктида

B. Говерла

C. Еверест

D. Карпати

Правильна відповідь: C

12. Як називається оболонка повітря, що оточує Землю?

A. Літосфера

B. Атмосфера

C. Гідросфера

D. Біосфера

Правильна відповідь: В

13. Що таке глобус?

- A. Карта світу на папері
- B. Модель Землі у зменшеному вигляді
- C. План місцевості
- D. Зображення Сонця

Правильна відповідь: В

14. Як називаються частини світу, де живуть люди?

- A. Планети
- B. Материки
- C. Полюси
- D. Гори

Правильна відповідь: В

15. Яке тіло є головним джерелом світла і тепла для Землі?

- A. Місяць
- B. Сонце
- C. Зірки

Правильна відповідь: В

Додаток 3

Приклад тестових завдань

ВИХІДНА ДІАГНОСТИЧНА АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

Мета: Після формувального експерименту визначити рівень засвоєння навчального матеріалу, когнітивну активність, мотивацію та ставлення до уроків географії.

Інструкція: Виберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій точці зору .

1. Мені цікаво вивчати географію

- Так, дуже цікаво
- Іноді цікаво
- Не дуже цікаво
- Зовсім не цікаво

2. Я розумію матеріал, який пояснює вчитель

- Завжди
- Переважно розумію
- Іноді не розумію
- Часто не розумію

3. Мені подобається працювати з картами, схемами, діаграмами

- Так
- Частково
- Ні

4. Я активно беру участь у роботі на уроці (відповідаю, виконую завдання, ставлю запитання)

- Завжди
- Іноколи
- Рідко
- Ніколи

5. Під час дистанційних занять я можу самостійно виконати завдання

- Так, без труднощів
- Іноді потребую допомоги
- Часто важко
- Не можу без допомоги

6. Використання ігор, вікторин або онлайн-завдань допомагає мені краще розуміти географію

- Так
- Частково
- Ні

7. Віртуальні подорожі або відео допомагають уявити природні об'єкти та країни

- Так
- Частково
- Ні

8. Я користуюся онлайн-платформами (ClassTime, Wordwall, LearningApps тощо) під час навчання

- Часто
- Іноді
- Рідко
- Ніколи

9. Я вважаю, що мої знання з географії після цього семестру:

- Стали набагато кращими
- Трохи покращилися
- Не змінилися
- Стали гіршими

10. Що тобі найбільше подобається на уроках географії?
(відкрите запитання)

Прізвище, ім'я учня: _____

Клас: _____

Дата заповнення: _____